

Spasoje Vasiljev

Slovenska mitologija

Po I štampanom izdanju - Srbobran, 1928

Internet izdanje

IZVRŠNI PRODUCENT I POKROVITELJ
Tehnologije, izdavaštvo i agencija Janus
Beograd, novembar 2001

PRODUCENT I ODGOVORNI UREDNIK
Zoran Stefanović

LIKOVNO OBLIKOVANJE
Marinko Lugonja

VEBMASTERING I TEHNIČKO UREĐIVANJE
Milan Stojić

DIGITALIZACIJA TEKSTUALNOG I LIKOVNOG MATERIJALA
Nenad Petrović

KOREKTURA
Saša Šekarić i Dragana Vignjević

Source: <http://www.rastko.org.yu>

Compiled by: Daki_yu

SADRŽAJ:

- PREDGOVOR
- 1. Uvod
- II Izvori za Slovensku Mitologiju
- III Literatura o Slovenskoj mitologiji
- IV Vrhovni Bog
- V Perun
- VI Svetovid
- VII Volos – Veles
- VIII Triglav
- IX Stribog.
- X Simargl
- XI Mokoša
- XII Radgost
- XIII Trojan
- XIV Ruđevid – Gerovid (Jarevid) – Porevid
- XV Pripegala – Podaga

PREDGOVOR

Zamisao o štampanju ove knjige sazrela je posle javnog predavanja u Srbobranskom Narodnom Univerzitetu 9. 1. t. g. o temi: "Slovenska Mitologija", a na poticaj i molbu mnogobrojnih slušalaca.

Odluka izdavanja ove mitologije pala je tim pre, što mi zapravo još ni do danas nemamo svoje mitologije. Studija g. N. Nodila, koji svu Slov. mitologiju nalazi u narodnoj priči i pesmi, samim tim što je štampana u Radu J. A. pristupačna je vrlo malenom broju čitalaca; a rad g. L. Ležea, u prevodu R. Agatanovića, prilično je zastareo, bez najnovijih arheoloških otkrića i zaključaka nauke na tom polju rada.

Daleko smo od toga, da ovim malenim radom želimo skinuti sa dnevnog reda pitanje Slovenske mitologije, koje ni g. L. Niderle svojim najnovijim, a po vremenu poslednjim delom nije skinuo. Zadovoljni ćemo biti, ako on odgovori onoj prekoj potrebi koja se kod nas oseća za jednom ovakvom knjigom.

Mitologija ova namenjena je širokim krugovima čitalaca. Ona će, nadamo se, dobro doći svakome, ko bude hteo da nešto sazna o svojoj pradavnoj veri, a neće biti na odmet ni onome koji već nešto zna iz Slovenske mitologije.

Dela pisaca, kojima smo se u obradi ovog rada služili biće na svome mestu navedena.

U Beogradu, 15. maja 1928. godine

SP. VASILJEV

1. Uvod

Pre nego što i jednu reč reknemo o izvorima za Slovensku mitologiju, i delima koja su na osnovu tih izvora napisana, treba u kratko da se pozabavimo pitanjem autentičnosti tih izvora uopšte, i pitanjem originalnosti Slovenske mitologije napose.

Da se iz ništa ne može sagraditi nešto jasna je stvar. Sporiti verodostojnost zabeležaka starih letopisaca i hroničara u opšte, počevši od VI pa čak amo do XVIII veka, znači razarati svaki temelj, na kome bi se počela graditi Slovenska mitologija; znači uništavati njenu egzistenciju, još pre nego što je i postala. Negiranje verodostojnosti izvora za Slovensku mitologiju povlači za sobom u isti mah i negiranje mogućnosti, da se ikada jedna Slovenska mitologija konstruiše. Međutim, tom i takvom negiranju verodostojnosti zabeležaka u delima starih hroničara, sem vrlo malenog izuzetka, nema mesta.

Nejasno i neshvatljivo nam je, zašto treba sumnjati u zabeleške Nestora Letopisca o Perunu na primer, kad se Perunov kultus, skoro nepromenjen do danas sačuvao pod imenom biblijskog proroka Sv. Ilije, kad nas i danas bezbroj imena i mesta podsećaju na njega. Zašto sumnjati u kultus Svetovida, kad se obred njegov, kako ga opisuje Saks Gramatik, sa vrlo malenim izmenama, do danas sačuvao u našem Badnjem večeru? Zašto sumnjati u verodostojnost Volosa, kad nam se do danas ime njegovo održalo u folkloru? Ne možemo nikada da poverujemo u to, da su zabeleške svoje stvari hroničari izmislili, ili da su ih pisali sa bilo kakvom tendencijom, a ponajmanje sa onakvom, kakvu im podmeću skeptici u proučavanju Slovenske mitologije. I ako su hroničari, mestimice, pisali o starim Slovenima i njihovoj veri u tonu mržnje, ne treba zaboraviti da su to bili srednjevekovni hrišćanski kaluđeri, i oni su, tvrdo verujemo, ili bili očevici onoga što su pisali, kao Helmold, Saks Gramatik, Titmar, nemački hroničari, i hrišćanski misionari; ili su pisali po čuvenju, po sećanju, na osnovu još starijih dokumenata; ili napokon po pričanju staraca, kao Nestor, delimično i nemački hroničari, pa prevodilac Malaline hronike, pisac Ipačevskog rukopisa i pisac Slova o polku Igorovu.

Da se predstava o pojedinim slovenskim božanstvima, kao što je to slučaj sa Perunom, tako verna i skoro nepromenjena do danas održala, može se objasniti na dva načina, i to: popustljivošću Vizanta, i predugim procesom do potpunog pokrštenja svih Slovena, koji je trajao od VII do XII veka. Rivalstvu između Carigrada i Rima, ima se zahvaliti, da su se sačuvali toliki silni običaji, obredi i kultusi, naročito kod Slovena pokrštenih istočno-pravoslavnom verom. Pošto su rimski hrišćanski misionari sve češće odlazili u slovenske krajeve, i sve više zadobijali za sebe Slovene, morao je i Vizant tražiti načine, da sebi osigura prevagu. Vizant ih je i našao, i to u popuštanju. I dok je Rim, preko svojih misionara, sve više nemilice razarao i uništavao sve neznabožačko, dotle je Vizant sticao za se sve više i više vernika sa svojim neograničenim popuštanjem. Stari običaji, obredi, pa čak i pojedina božanstva zadržala su se nepromenjena u suštini svojoj, samo pod novim ruhom i imenom hrišćanskim. Koliko i koliko je tako neznabožačkih ideja skriveno pod hrišćanskim oblikom! I mi smo duboko uvereni da se u našem *Rasnom Slovenskom Hrišćanstvu* /Još je verovatnije, da se u Bogumilskoj veri nalazi veliki deo naše neznabožačke religije, jer je ona nastala u doba kada je bilo još posve sveže sećanje na staru veru./ nalazi veliki deo i naše stare neznabožačke religije.

Sem popustljivosti Vizanta, sačuvani stari običaji kod Slovena katolika, kao na primer kod Poljaka, Čeha, Slovenaca itd., mogu se protumačiti, kao što rekosmo, predugim procesom pokrštavanja Slovena.

Helmold nam je zabeležio kao običaj Slovena, da po jednog hrišćanina godišnje žrtvuju Svetovidu i Pripegali, a Nestor 945. godine već priznaje Ruse hrišćane i Ruse neznabošce jednakima i ravnopravnim. To znači, da je u doba, kada je neznabožačka vera bila vera velike većine Slovena, kada je ona bila još u punoj snazi, već bilo među Slovenima i hrišćana, kada su ih mogli žrtvovati. Ti pokršteni Sloveni, koji su živeli čitava dva, tri

veka u sredini neznabožaca, među svojim neznabožačkim susedima, poznanicima i prijateljima, bez sumnje su i delovali na njih, i učinili su to, da se među svim Slovenima, a napose među Rusima, stvorilo takozvano *slovensko dvojeverje*, koje je trajalo više od tri stoleća, a protiv koga se katolička crkva svim silama borila. Za to vreme, međusobnim uticajem hrišćanske i stare neznabožačke vere Starih Slovena, stvorilo se nešto treće, stvorilo se pohrišćanjeno neznaboštvo, bolje, naše *Rasno Slovensko Hrišćanstvo*, duboko protkano običajima, kultusima, pa i božanstvima stare vere. Da je bilo u velikom broju hrišćana među Slovenima služi nam za dokaz i stavak Nestorov, u kome se priča, kako je Olga molila Svjatoslava da se pokrsti, a on to nije hteo, jer će mu se, veli, rugati drugovi, a dalje Nestor kao objašnjenje dodaje: "ako je ko hteo da se pokrsti, ne branjahu mu, nego mu se rugahu".

Ako dodamo ovome opšte poznati, i istorijom potvrđeni slovenski konzervativizam, u koji danas niko više ne sumnja, još nam je više jasno, da jednom tako konzervativnom narodu nije bilo tako lako naturiti odjednom jednu posve novu veru, za koju on pre toga nikad nije čuo. Uništiti veru i kultus Peruna, Svetovida i Svaroga, bilo je skoro nemoguće, naročito ne za tako kratko vreme, koje nam označava Nestor; odenuti međutim, ta ista božanstva u hrišćansko ruho, i dati im druga imena (obično hrišćanskih svetitelja) pa skoro sve ostalo ostaviti po starom, bilo je već mnogo lakše. Krsna slava, Badnjak, Božić, daće, koljivo u oči Sv. Nikole, božićni i slavski kolači, vatre u oči Lazareve subote, venci na Ivanj-dan, ivanjski kresovi, sve su to dokazi isprepletenosti neznabožačke i hrišćanske vere kod Slovena. Slobodno bi se moglo reći, da je Hrišćanstvo nakalemljeno na staru veru Slovena, i da je tako stvoreno naše *Rasno Slovensko Hrišćanstvo*, i samo se na taj način tako ukorenilo i do danas održalo.

Prema tome, sumnjati u zabelešku o nekom božanstvu, čije se ime sačuvalo do danas u folkloru, ili sumnjati u neki obred ili običaj, koji se do danas održao u hrišćanskom ruhu, posve je neopravdano.

Ne želimo zato reći ni to, da treba verovati svakoj zabelešci starih hroničara. *Svaka ona zabeleška, koju potvrđuje današnji folklor, crkveni obredi, narodna priča i nar. pesma, današnji jezik, ili etimologija njezine reči tačna je, i ne treba u nju sumnjati.* Ako tragove nekoga božanstva ili kultusa imamo do danas sačuvane, nesumnjivo je da ga je bilo i onda, kada je dotični hroničar to božanstvo ili kultus zabeležio. Ali ako još uvek ima mesta kakvoj sumnji, to onda treba sumnjati u originalnost toga božanstva ili kultusa, ili čak i u originalnost Slovenske mitologije u opšte. Ova bi se sumnja mogla raščistiti upoređivanjem naše mitologije sa mitologijom naroda, za čiju se pozajmicu neko božanstvo i kultus smatra, ili, pod čijim se uticajem misli, da se naša mitologija razvila. Međutim, svi mi znamo, da su i Sloveni i Germani i Romani i mnogi drugi evropski narodi uopšte, članovi indoevropske grupe naroda, i da su prema tome, u svojoj pradomovini imali jednu zajedničku veru. Tragovi te stare indoevropske religije, nalaze se u religijama svih evropskih naroda. Sličnosti, dakle, između religija pojedinih evropskih naroda ne treba odmah smatrati kao neki uticaj, pozajmicu ili neoriginalnost.

Ono, što kod starih hroničara nije verodostojno to se odmah i na prvi pogled vidi, jer tu zabelešku ne samo da ne potvrđuje, folklor, etimologija reči, narodna pesma i pripovetka, nego ju još i negira. Takvo je ono mesto u Helmolda gde ime Svetovida izvodi od Sanctus – Vitusa, o čemu će biti kasnije govora. Uticaj, ili bolje reći, sličnost između pojedinih božanstava i kultusa baltičkih Slovena i Severnih naroda ne treba poricati, ali isto tako ne treba sumnjati ni u originalnost Slovenske mitologije u celini. Jer napokon, ako ćemo da poverujemo, da je Slovenska mitologija, pod jakim uticajem Germanske mitologije, onda slobodno možemo da tvrdimo i obratno, jer tu onda pitanje autohtonosti Slovena ili Germana u Evropi rešava spor. Autohtonost ipak u Evropi po mnogima autorima pripada Slovenima. /Smolik: "Slovenské, hroby v Horném Bavorsku" 1881; Hell-wald: "Die Ethnologie der Balkanländer", 1878; Zaborowski: "Les Slaves de race et de leurs origines", Paris 1900. itd./ Da, napokon, progovorimo koju i o odnosu vere Varjaga i Rusa – koji dođoše sa svojim poglavicama Rurikom, Sineusom i Truvorom,

i zavladaše slovenskim zemljama – prema veri starih Slovena. Varjazi dođoše među Slovene sa svojom verom, idolima i običajem da grade hramove. Ali u doba kad su Varjazi došli već su i Sloveni imali svoje bogove jasno okarakterisane, ali bez sveštetičkog reda, bez statua i religijskih centara.

Bez sumnje su pod uticajem Varjaga započeli Sloveni dizati idole i zidati hramove / L. Niederle: "Manuel de l'antiquité Slave", tome II. La civilisation, Paris 1926./ Dakako, u doba hroničara već su sve razlike slovenske i varjaške vere nestale, i postojala je samo jedna vera i jedna mitologija. O uticaju Varjaga može dakle biti govora samo onda, kad je reč o hramovima, idolima i sveštenicima slovenskih božanstava.

Posmatrajući / L. Niederle: op. cit. pg. 126/ civilizaciju Slovena u potpunosti u eposi, koja je prethodila pokrštenju, sa okolinom i svim narodima uopšte, teško je reći, da su jedini Sloveni od svih Indoevropljana ostali toliko u pozadini u svojoj religijskoj evoluciji, i da jedini oni ne imadahu sistem bogova, hramova i kultusa. Vele da je naš Perun isto što i nemački Tor; Dažbog, Stribog, Veles da su transformacija Odina; Mokoša da je germanska Freja. Osim toga što se na ravan način može tvrditi i obratno, sama imena Peruna, Dažboga, Striboga, Volosa i njihova etimologija potvrđuju domaću koncepciju njihova postanka, kojoj su kasnije, kao što rekosmo, pridodate samo neke pojedinosti u kultusu.

Kriticizam modernih evropskih naučenjaka, a napose slovenskih mitologa, srušio je mnoge članove slovenskog Olimpa, i od velikog broja slovenskih bogova, koje još i Šafarik /Ljafarik: R. R.: "Slovenské Starožitnosti", II sveska, II izdanje Prag. 1863./ u svome planu za Slovensku mitologiju nabraja, ostao nam je tek maleni broj božanstava, ali su ova autentična i bez stranog uticaja. /L. Niederle: op. cit. pg. 126./

Dosta dugo se verovalo, da se u Slovenskoj mitologiji nalazi arijski dualizam bogova, te je prema tome u njoj čitava dualistička sistema bila izrađena. Povod ovome dalo je ime Crnoboga, kojega spominje Helmold. Na suprot Crnobogu stavljen je Belobog, koji se spominje u Mater Verborum-u, zatim u Pomeraniji u imenu dveju gora Černoboga i Belboga kraj Budišina; i na osnovu ovih dvaju bogova, predstavnika svetlosti i tame, dobra i zla, izrađen je taj dualistički sistem u Slovenskoj mitologiji. Međutim, on se uskoro srušio, jer dokaza da je postajao neki Belobog (i ako su Beloboga dodavali kao epitet Svetovidu /Giljferding: Ist. Balt. Slav./ nije bilo, a sve se više uviđalo da u Slovenskoj mitologiji nema arijskog dualizma, u punom smislu toga naziva.

Slovenska mitologija je politeističkog karaktera ali zato ipak ima jedno vrhovno božanstvo, jednog boga bogova, kome su potčinjeni svi ostali bogovi.

Karakteristično je za Slovene i to, da imaju uz panslovenska, opšte poznata i štovana slovenska božanstva, i lokalna božanstva pojedinog plemena ili grada, koje dotično pleme ili grad iznad svega obožava.

II

Izvori za Slovensku mitologiju

Izvori za Slovensku mitologiju nisu malobrojni. Teškoća pak u stvaranju jedne određene Slovenske mitologije leži u tome, što nam ni jedan izvor ne pruža dovoljan broj podataka, da bi iz njih mogli da dobijemo sliku naše mitologije u opšte i u celini njenoj. Izvori nam redovno opisuju samo pojedina božanstva.

Nemih spomenika ima vrlo malo. Ima ih zapravo dosta, ali ne može da im se dokaže originalnost. Verodostojnim nemim spomenicima smatraju se idoli u Prilvicu, idol

Svetovida zbručkog, /L. Niederle: op. cit./ a nada sve, po svojoj sigurnosti i novinom važi, arheološki pronalasci Svetovidova hrama na mestu stare Arkone. Pronalaski ove otkrio je Karl Šuhard, direktor muzeja u Berlinu, a sastoje se u ruševinama Arkone i iz pijedestala statue Svetovida, velikog boga baltičkih Slovena.

Kad je reč o vrelima, pisanim na bilo kojem slovenskom jeziku, na prvom mestu i po svojoj važnosti i sigurnosti dolaze ruska vrela. Kolikogod da su ona važna, ipak su po broju svojih podataka ruska vrela i suviše oskudna, i teško da bi se u nedostatku zabeležaka stranih pisaca, koje su kud i kamo brojnije i detaljnije, moglo dobiti za Slovensku mitologiju ono što se danas ima. Među ruskim vrelima je najglavnije i najopsežnije vrelo Nestorova hronika. Nestorova hronika predstavlja neocenjivu vrednost ne samo za Slovensku mitologiju, nego i za stariju rusku istoriju.

Nestorova hronika spominje nam nekoliko puta nekoga Boga uvek pre Peruna i svih drugih bogova, kao da ga najvažnijim drži i sam letopisac, pa Peruna, boga groma i Volosa, boga stada. Sem ovih, koje je letopisac manje više posve tačno opisao, Nestorova Hronika nam spominje i Dažboga, Striboga, Semorgla i Mokošu, kad priča o idolima kneza Vladimira, a triznu i mogilu, kad priča o kneginji Olgi.

Ipačevski rukopis, daje nam naročito za Svaroga i Dažboga vrlo interesantnih podataka. On zapravo i jeste izvor za Svarogovo prvenstvo na Slovenskom Olimpu. Još važniji od Ipačevskog rukopisa je epos "Slovo o polku Igorevu", koji nam ponovo spominje Dažboga, i vetrove, unuke Stribogove. Da pomenemo i Novgorodsku hroniku, koja naročito potanko opisuje uništenje svetilišta i kipa Perunova. Sem ovih najstarijih ruskih spomenika, koji su ujedno i najpouzdaniji, ima veliki broj spomenika iz XIV, XV, i XVI veka, koje je otkrio Gregor Krek, a koji su isto tako verodostojni.

Češki su izvori kud i kamo malobrojniji a i nesigurniji. Kosimus Pragensis, češki hroničar XII veka u pogledu podataka o Slovenskoj mitologiji, savršeno je rezervisan, pa i kad mora da spomene neko slovensko božanstvo, on upotrebljava klasična imena. Iz celog njegovog spisa "Fontes rerum bohemicarum" može se posve jasno za mitologiju razabrati samo to, da su Česi obožavali idole. Dalimilova hronika u stihovima ne rasvetljuje ništa od onoga, što je nagovestio Kozma u svojoj hronici, koja je Dalimižu služila za uzor, a iz koje je on mnogo što šta i prepisao. Iz nje ipak razabiramo da su Česi stan mrtvacu zvali *Nav*. Ni Pulkavina hronika iz XIV veka ne razlikuje se mnogo od Kozmine. Ona nam otkriva jedan idol sa tri glave, koga su obožavali Sloveni i Saksonci. Idol se nalazio u Brandenburgu.

Poljski izvori još su manje pouzdani od čeških. Galusova hronika, iz početka XII veka, u opšte i ne govori o neznabožačkom dobu Slovena. Hronika učitelja Vićentija, na dlaku sledi Galusa u pogledu naše mitologije. Kolikogod da se arhiepiskop Dluoš (Longinus) u svom delu "Historia Poloniae" trudio da iznađe slovenske bogove, a iznašao ih je svega šest, i uporedio ih sa rimskim bogovima, ipak se njegovim iskazima vrlo malo važnosti može i sme pridati, jer je njegova istorija napisana u XV veku, a Poljaci već 965. godine primaju Hrišćanstvo. Više do 400 godina je i suviše veliki razmak u vremenu, da se ma šta pouzdano može upamtiti od stare vere. Sa Dluošem bi završili spomenike slovenskih hroničara. Teško bi bilo, ma šta određenije reći o Slovenskoj mitologiji samo na osnovu ovih ovde nabrojanih izvora, dok su nam neslovenski izvori, koji su kud i kamo određeniji i mnogobrojniji, od neocenjive vrednosti i neizrecive pomoći u tome pogledu.

Strani hroničari, pišu sa većom sigurnošću, sa više znanja i podataka, a što je najglavnije, u većini slučajeva oni pišu bez ikakvog kolebanja o veri Starih Slovena. Međutim, i oni kao i Nestor, ne mogu da se pokatkad uzdrže od prezrenja prema neznabožačkim Slovenima, i mržnje prema tim nepokrštenim "divljacima". Ako ne smetnemo s uma, da je nekoliko njih platilo glavom svoju misiju pokrštavanja, a među njima i vladika Jovan, koji je prinesen na žrtva Radgostu, kako to veli A. Bremenski; i

ako vodimo računa o tome, da je episkop Bernard isprebijan vraćen iz Volinije; da su dva prethodnika Saksa Gramatika poginula među Slovenima, biće nam jasno od kuda potiče ta mržnja prema Slovenima.

I ako je prvom od stranih hroničara Adamu Bremenskom, kanoniku Bremenske katedrale, iz XI veka, princip, da se u opisivanju Slovena ne zadržava na neznabožačkim stvarima, ipak on u opisivanju grada Retre spominje i hram, podignut u čast demona, od kojih je prvi Radigost (quorum princeps est Radigast). Adam Bremenski se ipak ne ustručava da prizna i lepe osobine Starih Slovena. Najvažniji izvor za istoriju Slovena u Srednjem veku je Chronicon Slavorum, delo Holštince Helmolda, sveštenika crkve u Libeku i paroha parohije u Bozau, oko jezera Plena, u zemlji Slovena Vagrinaca. Glavni predmet njegove hronike je preobraćanje Slovena u hrišćanstvo. Izvori su mu njegov prethodnik A. Bremenski, predanje, priče slavenskih staraca, i lično iskustvo za vreme pojedinih misionarskih pohoda među Slovene. O veri slovenskoj priča više od A. Bremenskog, sa više podataka govori o kultusu Crnog boga, Provena i o idolu Podaga, a zatim o hramu u Retri, o bogu Radgostu i boginji Polabljana Sivi, napokon o Svetovidu Arkonskom, čije ime dovodi u vezu sa imenom korvejskog kaluđera Svetog Vida.

Treći hroničar Titmar, bio je kanonik u Magdenburgu u XI veku. Pričanje svoje počinje sa IX vekom. On nam iznosi imena pojedinih svetih mesta kao što je sveta šuma Žutibor (Zutibore), spominje neku bezimenu slovensku boginju, čiju su sliku Ljutići nosili na svojoj zastavi. Zna da su Sloveni imali idole, i opisuje i Radgosta i Retru. Spominje u hramu među mnogim drugim idolima samo Svarožića. Veli da svaki kraj ima svoje božanstvo koje štuje.

Danac, Saks Gramatik, sveštenik, u svom delu: "Gesta Danorum" daje nam jedini dokumenat o borbi rujanskih Slovena sa Dancima, o Arkoni, o Svetovidu, njegovu hramu i kultusu i napokon o njegovu uništenju. Dragocene podatke daje i o Ruđevidu, Porevidu i Porenciju, zatim o žrtvama i proroštvima slovenskim. Uz Saksa valja nam spomenuti Knitling Zagu (istoriju Knidovih potomaka), koja potvrđuje pričanje Saksovo i dopunjuje ga božanstvima: Turipida, Pizamara i Crnoglava.

Kaluđer Ebo iz Bamberga 1151. ili 1152. godine napisao je svoje delo: Vita Ottonis (Život Otona). Njemu se može verovati u ono što priča, ali se ipak ne sme zaboraviti da je i Ebo srednjovekovni kaluđer. U I knjizi s obzirom na našu mitologiju piše, kako je vladika Bernar pokrstio stanovnike grada Julina, i naučio ih da svoje mrtve sahranjuju u groblja, a ne po šumama ili poljima; rekao im je da više ne meću štapove nad grobovima; da ne podižu hramove za idole i da ne vraćaju više. Žreci rešiše da ubiju vladiku, i donesoše jedan idol boga Triglava te ga sakriše u šupljinu jednog drveta. II knjiga Ebova priča nam kako se narod površno pokrstio, i kako se na prvi tradicionalni praznik vratio paganizmu. Štetin i Julin imadahu svaki po tri planine: na najvišoj stajao je idol Triglava. Po jednoj priči ti idoli imadahu odelo i ukrase. U Hozegevu (Guckov) našao je Oton veličanstvene hramove, koji su koštali 300 talanata. Oton poruši idole. Volovi odvukoše sve uništene idole na lomaču. U Štetinu opisuje Ebo neke visoke piramide. Zatim spominje neku lesku koja je, izgleda, bila posvećena.

Drugi biograf Otonov, Herbord, daje nam za Slovensku mitologiju pojedinosti, koje su Ebu bile nepoznate. Za Pomerance veli da su verolomni i svirepi. "U njih je", veli, "bilo sveštenika i hramova" (continae – fama). Zadržava se na opisima hramova i spominje blago koje pripada hramovima. Jedan idol Triglava oteo je vladika iz kontina i poslao ga u Rim. Pominje neki hrast i sveti izvor uz hram. Priča o nekome konju i njegovoj važnosti pri gatanju. Jedan žrec, koji je čuvao ovu životinju, nije hteo da se pokrsti ni onda kada se cela varoš pokrstila. Opisuje razorenje svih idola i hramova neznabožačkih, i pominje gostoprimstvo i poštenje Pomeranaca. Herbord se seća žreca, njihova neprijateljstva prema Hrišćanstvu i njihovog neuspelog odupiranja. U Hologostu nalazi hram boga Žerovita (Gerovit), koji se, veli on, latinski zove Mars, i sveti štit toga boga, a u Guckovu

(Gozgaugii) otkriva veličanstveni hram, koji su neznabošci nudili za hrišćansku bogomolju, samo da bi hram sačuvali od propasti. Štetin se opet ponovo vratio delimice u paganizam, veli Herbord, i ukazuje na napore žreca, da narod raspale protiv vladike Otona.

Bezimeni neki kaluđer Priflinskog manastira napisao je III biografiju Otonu. Za nas je iz nje važno samo izlaganje o kultusu Triglava i konju, koji služaše za gatanje.

Da spomenemo i nekoje vizantijske pisce, među kojima je na prvom mestu ozbiljan istorik Prokop Cezarec iz VI veka. U svom delu "De bello Gothico" (o Gotskom ratu) veli on da Sloveni veruju u jednog najvišeg boga, koji proizvodi grom; da veruju i u reke i nimfe, i da ne znaju za sudbinu (t. III. S. XIV).

Leon Đakon i Konstantin Porfirogenit po svojim podacima za Slovensku mitologiju od manjeg su značaja.

Arapski pisci Fadlan, Ibn-Dasta i drugi, koliko god da su precizni, nisu posve jasni. Ne znamo da li se njihove zabeleške odnose na Varjage ili Slovene.

III Literatura o Slovenskoj mitologiji

Povodom svog izveštaja za Rigerovu Češku enciklopediju, još 1870. godine rekao je Erben: "Slovenska mitologija je jedna najteža grana slavistike. O njoj se mnogo pisalo, ali osim nekoliko dobrih članaka o pojedinim pitanjima, još se jednako očekuje jedan određen rad u celini".

Od pojave prvog ruskog mitologa Kajsarova, koji je svojim delom /Kajsarov: Versuch einer Slavischen Mythologie in alphabetischer Ordnung" Getingen 1803./ potakao Dobrovskoga, te je izrekao onaj čuveni memento budućim mitolozima i ako sam nije bio mitolog, a koji glasi: "Savetujem budućim mitolozima, da se ne oslanjaju na poznije pisce, već da uza svaki članak navode najstarije spomenike", pa do danas napisano je mnogo dela o Slovenskoj mitologiji, a još više rasprava i studija, koje su rasturene po raznim časopisima. Izuzevši Šafarika, koji je napisao tek samo program /Šafarik: Slovanskij Starožitnosti" II izd. Prag. 1863./ za nenapisanu svoju mitologiju, valja nam od tih mnogobrojnih radnika na polju Slovenske mitologije, tom, mora se priznati, najnezahvalnijem polju rada, na prvom mestu spomenuti Hanuša, koji za svoje delo /I. J. Hanuš: "Bajeslovny kalendár slovenský čili pozostatky pohansko-svatečnych obradov slovenských", v Praze, 1860./ "Bajeslovny kalendár" naročitu pažnju zaslužuje. /G. Krek: "Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte", Graz 1887, II ed pg. 416./ Pisac je u obliku kalendara izložio sve neznabožačke praznike počevši od zimskog obratnika do prolethnje ravnodnevnice, a odavde do letnjeg obratnika, i napokon do jesenje ravnodnevnice. Ranije delo /I. J. Hanuš: "Die Wissenschaft des Slavischen Mythos" Lemberg, 1849./ Hanuševo od mnogo je manje vrednosti. 1866. godine javlja se veliko delo Afanasijeva, /Afanasjev: Vozrenie Slavjan na prirodu", Moskva 1866. III sveska./ koje ni do danas nije ništa izgubilo od svoje vrednosti. Za delo Kotljarevskog o pogrebnim običajima Slovena /"O pogrebaljnych obyčajach jazyčeskyh Slavjan", Moskva 1868./ ne može da se dokaže, da se običaji, u njemu opisani, odnose manje na Varjage nego na Slovene, pa se čini da mu je sav trud uzaludan. /L. Leže: "Slavenska Mitologija", prev. R. Agatonović, Beograd, 1904. pg. 10./ Povodom kritike nevrednoga dela Faminčinijeva /Famincyne: "Božestva drevnich Slavjan", Petrograd, 1884./ dao je Jagić savet mitolozima, da budu na oprezu od zloupotrebe folkloru i strasti, da se svuda vide

sami mitosi. Nameravajući da i sam koju progovori o Slovenskoj mitologiji, pišaše Krek u Arhivu za Slovensku filologiju: "Što se tiče Slovenske mitologije do danas postignuti pozitivni rezultati ni najmanje ne odgovaraju utrošenom vremenu. Niko bolje stanje to ne može shvatiti nego onaj, koji bi preduzeo da odbaci sve ono što pripada haosu protivrečnih hipoteza osnovanih najčešće na rasuđivanju ili na a priori". Sabivši Slovensku mitologiju na vrlo maleni deo svoga opsežnog i lepog dela, /Krek: op. cit. pg. 378-440./ Krek ipak nije postupio posvema prema onome što je 1878. godine u Arhivu rekao. Njegova Mitologija izuzevši materijal na osnovu koga ju je izveo čini najmanji mogući rezime Slovenske mitologije.

I Mahal u svom delu /H. Machal: Nbkres Slovanského bajeslovi", Praha, 1891./ jedva 60 stranica posvećuje mitologiji, i ako mu je delo naštampano na 220 strana. Da spomenemo i delo Luj Ležea, u prevodu Rad. Agatanovića 1904. godine, koji je daleko od toga da bude bez mane, a po kome smo izradili II i III poglavlje ovoga rada. Osim ovih dela imade ih još jedan veliki broj, kao što su delo T. Maretića /T. Maretić: "Slaveni u davnini", Zagreb, 1889./ Briknera, Jagića u Arhivu za Slovensku filologiju, pa Veselovskog i Giljferdinga. /A. Giljferding: Ist. Balt. Slav./ Mnogobrojni članci i studije kao na primer Sreznjevskova studija o Svetilištima slovenskim, ili ona Erbenova o kosmogoniji Slovena, pa članak Kipričinova, predstavnika reakcije i skepticizma u Slovenskoj mitologiji; uz ove, radovi našeg prof. N. Nodila, u Radu J. A., i studija D-r V. Čajkanovića u Etnografskom Zborniku, rasvetljaju donekle ovaj dosele tako tanani deo naše davne prošlosti.

I uza sva ta mnogobrojna dela još se uvek čeka jedan određen i precizan rad. Tokom prošlog veka, pa evo i ovaj vek, pisalo se, radilo se i konstruisalo, pa je onda delimično nešto i padalo pred reakcijom skepticizma u Slovenskoj mitologiji. Bilo je trenutaka kada se usled uzaludnog posla oduševljenje pojedinih mitologa pretvaralo u razočaranje, a vera se pretvarala u skepticizam. Padali su i odnekud najednom opet vaskrsavali novi Olimpi slovenski, kao onaj u Poljskoj, koji je nastao pozajmicama iz apokrifnih knjiga hrišćanske književnosti. Naročito su čitave Olimpe, i prava čudesa od pojedinih slovenskih božanstava odnekud nalazili Nemci. Tako nam Vollmer daje u svom delu /Vollmer: Vollst. Wcrterbuch der Mythologie aller Volker. II Stuttgart 1859./ snimke kipova Svetovida i Jarevita i to tako divne, da ih ni starogrčki majstori ne bi lepše izvajali.

Ni opsežno, i silno po svojoj erudiciji, a po vremenu najnovije delo L. Niderlea, ni izdaleka nije skinulo sa dnevnog reda, niti je ispunilo u pitanju Slovenske mitologije prazninu koja se osećala, i koja se još uvek oseća.

L. Niderle u odeljku "Slovenska demonologija" misli da se religija Starih Slovena sastojala u obožavanju demona, i da su se tek kasnije pojedini demoni uzdigli do kultusa boga.

Niderle nam pri obradi pojedinih božanstava daje samo maleni registar spomenika, i u nekoliko reči svoj sud o dotičnom božanstvu. Rezultate naučnog ispitivanja etimologije imena slovenskih bogova redovno izostavlja, a to znači veliki nedostatak.

Koliko god da je varljiva etimologija reči, ipak je ona potrebna; a ako njene zaključke potvrđuju spomenici, ili zaostaci u folkloru, ona je redovito posve tačna i sigurna.

IV Vrhovni Bog

Verovanje u vrhovno božanstvo, u boga bogova (Deus deorum), postojalo je još u indoevropskoj zajednici svih evropskih naroda, a izraženo je u sanskrtskom jeziku sa rečju: Dyvuš pita. /L. Niederle: op. cit./ Ovo nadbožanstvo zadržalo se u mitologijama svih evropskih naroda i to kod Grka pod imenom Zeus Pater; kod Rimljana Juppiter; kod starih Germanaca Tuiz; kod starih Nemaca Ziu. To vrhovno božanstvo nalazi se i u mitologiji Starih Slovena pod imenom Svarog ili Perun.

Nijedan od mnogobrojnih izvora za Slovensku mitologiju ne spori nam verovanje Starih Slovena u jedno panslovensko vrhovno božanstvo, a razilaze se pak izvori jedino u tome, što jedni izvori drže Svaroga, drugi Peruna, treći Svetovida ili Svarožića za toga vrhovnog nadboga slovenskog.

Prokop Cezarec veli nam za vrhovnog boga ovo: "Sloveni veruju da postoji jedan bog, koji proizvodi grom, i koji je jedini gospodar vasiona; oni mu žrtvuju marvu i druge svakovrsne žrtve. Ne znaju za sudbinu i ne dopuštaju, da ona igra ikakvu ulogu u ljudskim stvarima. Kad im usled bolesti ili rata popreti opasnost od smrti, oni se zavetuju, ako se spasu, da će odmah prineti bogu žrtvu. I čim se spasu, oni to doista i čine i veruju da su tom ponudom bogu sebi život otkupili. Sem toga oni obožavaju reke, nimfe i druga božanstva, i za vreme žrtvovanja oni gataju". /Prokopios: "De bello Gothico" knj. III. s. XIV. izd. Donn. str. 334./

Tvrđenju Prokopa, da je vrhovni bog Slovena proizvodio grom, dakle verovatno bio Perun, ide u prilog i pronalazak ruskog naučenjaka Afanasijeva, koji je u jednom staroslovenskom prevodu legende o Aleksandru Velikom reč Perun našao kao prevod grčkog Zeusa. Ali ne treba smetnuti s uma ni to, da Zeus u Grka nije prvi i najstariji vrhovni bog. Uranos je prabog neba, koji sa Gejom (zemljom) rađa Kronosa, a tek posle ovoga dolazi na vladu nad bogovima i ljudima silni Zeus, munjobija. Svi ostali izvori, kojih je kud i kamo veći broj, ne govore nam ništa o tome da je Perun bio vrhovni slovenski bog.

"Između raznih bogova, kojima pripisuju vlast nad poljima, šumama, nad žalostima i veseljima, oni (Sloveni) ne poriču, da jedan bog zapoveda odozgo s nebesa svima ostalima. Taj svemoćni bog zanima se samo nebeskim stvarima. Svi drugi imaju zasebno zanimanje i svoj posao, pa se njemu i pokoravaju. Oni proizilaze iz njegove krvi, i u toliko su važniji, u koliko su bliži tome bogu-bogova" /Helmold I 83./ Na osnovu ovog Helmoldovog tvrđenja, i onih Nestorovih pod 945. i 497. godinom, koji glase: "da oni Rusi hrišćani koji povrede ovaj ugovor budu kažnjeni od svemoćnoga Boga, a oni koji nisu kršteni, da su lišeni svake pomoći Boga i Peruna" ili "ako neki vladalac (knez) ili neko od naroda ruskog povredi ovo što je ovde napisano, da pogine od svoga oružja, da bude proklet od Boga i od Peruna kao verolomnik," ne može biti sumnje, da je uistinu postojalo neko vrhovno božanstvo, tim pre, što je to zajednička crta mitologije svih indoevropskih naroda.

Moglo bi se međutim, pasti u iskušenje i poverovati u uticaj hrišćanskog višnjeg Boga na postanak vrhovnog Slovenskog boga, ali nas zabeleška Prokopa još iz VI veka, kada uticaja hrišćanskog na Slovene još sigurno nije bilo, zadržava da ne padnemo u tu zabludu.

Prastvoritelj neba, pod čijim se svodom sve rađa i događa, praotac zemlje, svetlosti i svega roda i ploda na zemlji, bio bi po zabeleškama Ipačevskog letopisa *Svarog*. Taj vrhovni bog koga Ipačevski letopis zove *Svarogom*, držao se bestelesnim, prema tome bez ikakva dejstva na ovaj fizički, materijalni svet, ali od ogromnog značaja na volju njemu podložnih bogova.

"Posle potopa i kad su se ljudi podelili na mnoge "jazike" počeo vladati Mestrom od plemena Ham, a za njim Jeremija, pa Feosta, koga Egipćani zvali *Svarog*. Dok je ovaj

Feosta vladao u Egiptu, padoše s neba klešte, i ljudi odmah počеше kovati oružje, jer se pređe borahu batinama i kamenjem. I ovaj Feosta izdade zakon za žene, da uzimaju samo jednoga muža, da žive ujedno, i da se kazne bludnice. Za to ga prozvaše bog *Svarog*. Jer pre njega žene se predavahu onima ko ih je god hteo, i življahu kao životinje. Ako dobiju dete, dosuđivahu ga onome kome one hoće govoreći: "Evo tvoga deteta"; i čovek prosvetkuje tu svečanost i primi ga. Feosta uništi taj zakon, i uredi, da svaki čovek ima samo jednu ženu, a svaka žena samo jednog muža. Ko bi povredio ovaj zakon, bio bi bačen u jednu usijanu peć, da sagori. Zato su ga zvali *Svarog* i Egipćani ga obožavahu. Posle njega vladao je 7470 dana njegov sin, po imenu Sunce, koga zovu *Dažbog*. Sin *Svarogov*, kralj Sunca, koji je *Dažbog*, beše snažan čovek. On doznade da imađaše jedna bogata Egipćanka, i da neko provodaše blud sa njome. Šćaše je uhvatiti. Nu ne hoteći vređati zakon oca Svaroga, on uze sobom nekoliko ljudi, i videvši čas kad je ona blud učinila, iznenadi je noću sa njenim saučesnikom; stavi je na muke i provede sramno kroz celu zemlju; i tako se u Egiptu uredi besporočan život"...

Važno je s pogledom na ovaj rukopis to, da je on iz desetog veka, dakle iz doba, kada je stara vera bila još posve sveža u pameti naroda. Još jedna vrlo karakteristična pojedinost u Ipačevskom letopisu je ona, gde se izričito kaže: "i tako Svarogom nazivahu Stari Sloveni nebo".

Ako se složimo s tim, da je vera starih Slovena potpuno prirodna, da je sav njen kult proizišao iz prirode, /N. Nodilo./ i da se ona sastoji iz obožavanja neba i prirodnih sila, moramo se onda bezuvetno složiti i s tim da je nebo povrh svega i iznad svega, da je ono nešto što se ne može uhvatiti ni dostići, a ipak da sve svojim prostranstvom obuhvata. Pod njegovim svodom su Sunce, Mesec, zvezde, oblaci i munje. Nebo je (bar na oko) povrh svega toga, ono sve okružuje. Pošto je nemoguće dokazivati neprirodnost slovenske vere, a na osnovu tolikih svedočanstava starih hroničara, Svarog ili bog neba, bio bi onda Uranos slovenskog Olimpa; on bi bio praotac svetlosti i toplote. Svarog je u navedenom Ipačevskom letopisu prevod grčkog Hefaistosa, pa je to navelo neke naučenjake na pomisao, da je reč Svarog postala od glagola *svarit* /Jagić: Archiv IV 412./ što znači kovati; neki pak ne drže Svaroga autentičnim slovenskim bogom, već smatraju da su ga u Rusiji doneli Varjazi /Ibid, IV. 412./ i da su ga tek kasnije svi Sloveni obožavali.

Držati međutim, Svaroga nekom vrstom transformacije Perunova imena ili svojstava, a nebo prostorom, u kome Perun vlada, značilo bi podrediti Svaroga Perunu. Međutim, na onaj isti način, na koji se nebo može uzeti kao vladavina Perunova, može se još kud i kamo pre nebo uzeti i za prostor Sunčeve vladavine, jer samo maleni broj dana u godini grmi i kiša pada, dok se Sunce svaki dan nebom kreće.

Jasnih dokaza ni za jednu ni za drugu tvrdnju nemamo. Etimologija reči, razjasniće nam donekle još više ovo božanstvo. Etimološka tumačenja Svarogova imena mnogobrojna su i vrlo različita. Najznačajniji rad u tom pogledu jeste Krekovo dovođenje imena Svarogova u vezu sa sanskrtskom rečju svar.

Ime Svarog analisaćemo na koren reči Svar i nastavak *og* koji je običan u starom jeziku kao na primer: čert-og znači dvorana; brl-og znači stan medveda; vrtl-og; krt-og itd . Ostaje nam dakle da protumačimo još koren reči "svar". Ovaj se koren može izvesti iz indoevropskog "svar" što znači sunce; otud u zendavesti hvare – sunce, sjaj; u sanskrtskom svar – sunce; a otud i naše božanstvo *Svarog*, koje prvo znači mesto Sunca, dakle nebo, onda personifikovano znači i samog boga neba, boga Sunca. Ovaj Bog je ukoliko bog Sunca i svetlosti, utoliko i bog bogova i gospodar svega, dakle prvi nad svima. On je isto što i grčki Uranos (u vezi sa sanskrtskim Varuna što znači nebo). U egzistenciju jednoga božanstva, kao što je Svarog, ne treba sumnjati. Ovde može biti govora samo o tome, da li su svi Sloveni tim istim imenom zvali boga neba, ili su ga samo Rusi i Poljaci tako zvali, a ostali Sloveni pak drukčije. /L. Niederle: op. cit. pg. 140./

Mnogobrojni spomenici navode nam Sunce i vatru kao sinove boga Svaroga, a Južni Sloveni smatraju Mesec kao trećeg brata Sunca i vatre, a zvezdu Danicu kao jedinu njihovu sestricu. I tako je na pr. u nar. pesmi "Sunce i Mesec prose devojku", po kojoj se devojka udaje za Mesec zato što on ima svojte dosta, i što će imati "Danicu za zaovicu". A u pesmi "Sunčeva sestra i Paša tiranin" veli se: "Da on uzme sunčevu sestricu – Mesečevu prvobratučedu – Daničinu bogom posestrimu". I pesma "Sunčeva sestra i Car" veli: "Ja sam Suncu rođena sestra – a Mesecu prvobratučeda". /Srpske nar. pesme – osobito mitološke. Izdanje Nar. Prosveta, Beograd, red. M. Đurić./

Kad se spomene sin ili sestra nekoga boga, odmah dolazi u pitanje genealogija slovenskih božanstava koja je vrlo neodređena, i koju je vrlo teško ustanoviti i dokazati.

Boga Svarožića spominje nekoliko izvora i to obično pod imenom njegovim zamišljaju oganj. "Mole se ognju (vatri) i zovu ga Svarožićem", /Tihonravov: Letop. russk. lit. i drevn IV 3. pg. 89./ veli jedan spomenik iz XIV veka; – "... a drugi u Svarožića veruju" /Ibid, pg. 108./ navodi jedan spomenik iz „V veka; -"... i moleći se ognjevima zovu ih Svarožićima" /Ibid, pg. 92./ kaže isti spomenik; – "... i ognju Svarožiću mole se". /Ibid, pg. 99./ Čak i iz XVI veka nalazimo jedan izveštaj koji nam spominje Svarožića, on glasi: "... i mole se ognju zovući ga Svarožićem". /S. A. Hr. Vostokov: Slov, cerkv. slav. jaz. II pg. 228./

Sem ovih ruskih spomenika i Titmar nam spominje Svarožića, kad priča o Radgostovu hramu kod Redarijana. "U unutrašnjosti hrama", veli Titmar, "nalaze se slike bogova kičicom rađene; imena su im urezana; na glavi im šlem, pokriveni su oklopom, te izgledaju strašni. Prvi od njih zove se Svarožić (Zuarasici) i svi ga ovi narodi poštuju više nego sve druge. Ovde se čuvaju i zastave i iznose se iz ovih svetilišta samo u slučaju ratnoga pohoda. Tada njih nose pešaci". /Titmari Hr. VI. 17./ U pismu Brunona kralju Henriku nalazimo stavak: "Na koji način (kako) se slažu Svarožić (Zuarasiz) đavo, i sveti Mauricije naš i vaš vođa". /A. Bielovski: Mon. Poloniae historica I 226 Epist, Brunonis ad Henricum regem./

U egzistenciju Svarožića ne može se sumnjati kod tolikih spomenika, koji nam navode ime njegovo, a koji su potpuno dostojni da im se poveruje. Pod imenom Svarožića personifikovano je Sunce, /G. Krek: op. cit., pg. 395./ baš kao i oganj. Svarogov sin Svarožić, koji je to ime dobio po imenu svoga oca, jeste dakle i bog Sunca.

U navedenom prevodu Malaline hronike naziva se Sunce Dažbogom, sinom Svarogovim. Dažboga vrlo često navode mnogi spomenici i sem Nestorova navoda: "I postavi (Vladimir) Kumire na brdu kraj dvora svoga: Peruna ... Horsa, *Dažboga* i Striboga i Semorgla i Mokošu". /Chron. Nestoris: s. a. 980. s. XXXVIII pg. 46./ Na jednom drugom mestu Ipačevski letopis glasi: "Sunce zovu Dažbogom. Sunce car, sin Svarogov, to jest Dažbog". /Ipat. letop. 1. cit./ – "Sunce čijim imenom zovu Dažboga. A Sunce car, Sin Svarogov, tj. Dažbog, kao što reče pesnik Omir o njemu; to Dažbog, reče, obliču Afroditu koja vođaše blud s Arejem. Po smrti Dažboga sina Svarogova carstvova"... /Prevod Malaline hronike u moskovskom Arh. XV, stol./ navodi opet i poznati prevod Malaline Hronike. Navod Nestorov o uništenju idola, spominje među idolima koji su uništeni i Dažbogov. Dažboga spominje još jedan dokumenat iz XVI veka: "A drugi veruju u Striboga, Dažboga". /Tihonravov: op. cit., IV otd. 3 pg. 108./

Iz svih ovih spomenika lako je utvrditi, da je Dažbog u slovenskom panteonu bio bog Sunca i sin Svarogov. Neki naučenjaci /L. Niederle: op. cit. pg. 135./ drže Dažboga kao "divitiarum dispensator-a", i misle da je divitias dans tj. bog koji daje bogatstvo. Dovode ga međutim, u vezu sa našom rečju dažd, što znači kiša, prema kojoj bi Dažbog bio bog koji daje kišu. U prilog tumačenja, da je Dažbog i bog kiše, ima kod nas jedna vrlo interesantna nar. pesma pod naslovom "Blizanci prirode", koje karakteristični stihovi glase: (Carici mora dolaze sinovi i po redu joj govore), Najstarij' je majci dolazio – i

ovako njojzi govorio: – Ja sam majko sunce na istoku! – Boga mole u brdu čobani. – "Daj nam Bože sunce na istoku". – I srednji je majci dolazio – i ovako njojzi govorio: "Ja sam majko sjajna mesečina" – Boga mole putnici u putu – "Daj nam Bože sjajne mesečine – da vidimo mladi putovati" – Najmlađi je majci dolazio: "Ja sam majko đurđevska kišica – kad rominjam – svak mi se raduje – ponajviše zelena livada – na livadi bijele ovčice". /Srp. nar. pesme – osobito mitološke. Izd. Nar. Prosv. Beograd, red. M. Šurić./

Dažboga smatraju dalje i za darodavca (Deus dator-a), za lokalni naziv Svaroga kod Rusa. /L. Niederle: op. cit. pg. 135./ On je bog Sunca, koji učini da sazru usevi i budu plodne njive. Da bi se moglo posve tačno odrediti svojstvo Dažboga, treba prvo odrediti značenje reči *bog*. Reč *bog* kao dodatak pridavala se i pripadala je raznim božanstvima kao što su Stribog, Dažbog, Crnobog /Helmold: Chron. Slav. I 52./ itd.

U X veku nalazimo mi tu reč podmlađenu pod rečju *bogu*, koja je sad već pod jasnim uticajem hrišćanstva, kao na primer onaj Nestorov navod pod 945. godinom. Ne znači to, da pod tom rečju *bog*, nije postojalo jedno božanstvo, koje je nastalo još u pradomovini slovenskoj pre raseljavanja, i za jednu epohu ranije od svih ostalih božanstava. /L. Niederle: op. cit./ Reč *bog* u tome svojstvu drže filozofi kao pozajmicu iz iranskog jezika. Hipoteza, da je reč *bogu* iranskog porekla čini se verovatna. Slovensko *bogu* je sanskrtsko *bhagas*, staro persijsko *baga*, frigijsko *Zeus Bagaïos*, jermensko *bagin*.

Reč *bog* drži Jenko za sudbu i otud izvodi bogat, ubog. Po njemu bi *bog* bio darovatelj sudbine, budućnosti ljudi.

Dažbog je dakle *bog*, koji daje obilje, sreću, i sve druge lepe darove ljudima i prirodi. I naša narodna pripovetka spominje božanstvo slično Dažbogovu imenu, kad veli: "Bio Dabog car na zemlji, i gospod-Bog na nebesima". /St. Novaković: Vila II 642, Beograd 1886./ Naš Dabog jeste neki zao duh. Postoji kod nas izreka "znaće ga 'romi dabo" ili "izgledaš kao 'romi dabo" kaže se nekome, kad se unakaradi.

Božanstvo Sunca nalazimo još u jednom imenu, i to u imenu boga Horsa ili Horza. Osim onih mnogobrojnih Nestorovih navoda, gde se uz Peruna redovno spominje i Hors, nalazimo Horsa i u spomeniku koji je Sreznjevski otkrio, a gde se na mesto imena Horsa nalazi Apolin. Ceo Sreznjevskov stavak glasi: "Uklanjanje se pred bogom nevidljivim, ne približuj se ljudima, koji se mole Rodu, Rožanicama, Perenu i Apolinu i Mokoši i Peregini, i svim mrskim bogovima, niti (se približuj) žrtvama mrskih bogova." Horsa nalazimo i u Slovu o polku Igorevu: "Knez Vsevolod trčao je pre pojanja petlova od Kijeva do Tmutorakana, i presecaše put velikom Horsu." Po komentarima ovaj stavak znači, da je knez stigao u Tmutorakan pre izlaska Sunca. Po ovim stavcima Horz ili Hors bio bi odista bog Sunca, te ga onda Jagić s pravom drži za isto što je i Dažbog.

Etimologija reči Horz (Hors), vrlo je neodređena. Jasno je da ime Hors nije slovensko, a dovodi se u vezu sa persijskom rečju Khores, a jevrejskom Cheres (phelvi khorsed), koje znači Sunce. Mogla bi se reč Horz dovesti u vezu sa egipatskom rečju Horz – Hor, koje znači jutarnje Sunce.

V **Perun**

Opšte poznati slovenski bog, gospodar groma, kako ga zove Prokop; slovenski Zevs, kako ga naziva J. Malala (III 13.) u X veku – bog, koga skoro svaki hroničar spominje, koji se najviše održao u folkloru, pripoveci i pesmi svih Slovena, koji je ostavio tragova

na osobnim imenima, na imenima sela, planina i biljaka, jeste bog Perun. Ovo božanstvo poznavali su Sloveni bez sumnje još u indoevropskoj eposi svojoj. Perun predstavlja burno olujno nebo. On je bog grmljavine i groma, kao Thor u Germana, Zeus keraunos u Grka, Juppiter Fulgur u Rimljana.

Zabeležaka i potvrda o postanku i biti svojoj ima Perun više nego ikoji drugi slovenski bog. Pod 907. /Chron. Nestoris c. XXI pg. 16./ godinom priča Nestor: "I zaklinjahu se oružjem i Perunom bogom svojim, i Volosom skotijim bogom, i utvrdiše mir." Pod 945. i 971. godinom zaklinju se Sloveni, kako to vidimo u citatu u odeljku vrhovnog boga, opet Bogom, Perunom i Volosom. 980. /Ibid. s. XXXVI pg. 42./ godine veli Nestor: "postavi (Vladimir) Kumire na brdu više svoga dvora: Peruna od drveta sa srebrnom glavom i zlatnom bradom, i Horsa i Dažboga i Striboga i Semorgla i Mokošu", a 988. /Ibid. s. CXLIII pg. 71./ godine: "zapovedi (Vladimir) da privežu Peruna konju za rep, i da ga tako svuku do ispod Boričeva u otok; zatim naredi dvanaestorici ljudi, da ga tuku batinama. Dok su ga oni tako vukli potokom, nekršteni nad njim plakahu. Tada, pošto su ga tako dovukli do Dnjepra, bace ga u nj. Vladimir reče svojim slugama: "Ako se gde zaustavi, odgurnite ga od obale, dok ne prođe vodopad, a tada ga ostavite." Prođe Perun kroz reku i izbacila ga vetar na obalu, koja se od toga doba do danas zove "Perunova obala". U jednom spomeniku iz XII veka: "Choždenie bogorodici po mukam ´ ´" /Pamjatn. star. Russk. lit. izd. gr. G. Kuševim Bezborodko III 119. S. Peterb. 1862./ nalazimo sličan stavak.

"Sbornik Paisijev" je isto tako od vrlo velike važnosti kao spomenik za Slovensku mitologiju. I on spominje one bogove koje i Nestor, koji su, izgleda, bili poznati svakom Rusu. Stavak koji nas interesuje glasi: "I veruju u Peruna i u Horsa i u Mokošu i u Sima i Rgla i u Vile... Mole se... Vilama i Mokoši i Simu i Rglu i Perunu. – Počeše žrtve prinositi Rodu i Rožanicama pre (nego žrtvovahu) Perunu bogu njihovom... I po svetom pokrštenju Peruna odbaciše... Mole se njemu prokletome bogu Perunu i Horsu i Mokoši i Vilama."

I spomenik XIV veka "Kirillo Belozarskij monastir" /Nalazi se u biblioteci Petrogradske Duhovne Akad./ vrlo je značajan. On glasi: "Veruju u Peruna i u Hrsa i u Sima i Rgla, i u Mokošu i Vile; i oni se mole ognju i Vilama, Mokoši, Simu, Rglu, Perunu, Hrsu, Rodu i Rožanicama i svim prokletim bogovima njihovim. I tim bogovima žrtve prinosi i čini slovenski narod... Vilama i Mokoši, Divi, Perunu, Hrsu, Rodu i Rožanici... tj. Sloveni su počeli postavljati trpezu Rodu i Rožanicama pre nego (postaviše trpezu) Perunu bogu njihovom..." završetak ovog stavka je kao i u već navedenom Pajsijevom zborniku.

"Sofyskij Sobor" /Ibid./ iz XIV veka, koji se počinje skoro istim rečima, kao i prethodna dva spomenuta stavka, ima naročito karakterističan završetak: "ali i sada po pojedinim pokrajinama mole se njemu prokletom bogu Perunu, Hrsu, Mokoši i Vilama."

Spomenik "Kirillo-Belozarskog monastira" sadrži međutim još jednu novu pojedinost kad veli: "I počehše žrtvovati munji i gromu i suncu i mesecu, a ostali Perunu, Hrsu, Vilam i Mokoši". Kad se Vladimir vratio sa vojnog pohoda u Kijev: "Poruši sve idole, Peruna, Horza, Dažboga, Mokošu, i ostale kumire", priča Nestor. Napokon u Spomeniku "Slovo někojogo christoljub'ca i revniritelja po pravěj věřě" "vidimo koliko je dubokog korena uhvatila stara vera:" a to su Hrišćani koji veruju u Peruna i u Horsa i u Mokošu i u Sima i u Rgla i u Vile – Mole se – Vilama i Mokoši i Simu i Rglu i Perunu i Rodu i Rožanicama. /A. Vostokov: Opisianie russk. i sloven. rukop. Rumjancovskago Muzeuma S. Peterb. 1842, rd. 228-229./

Ime Perunovo zadržalo se na mnogim stvarima u pojedinim pokrajinama slovenskim kao: Perunja ves, Perunji vrh, Perunova gora, pa planina Perin (u Bugarskoj), Perun brdo, Perunova dubrava (u Hrvatskoj), Perunovij dub (u Rusa), Piornov (u Poljaka) zatim Prohi (u Polabskih Slovena) pa napokon osobna imena kao: Pioruny (u Poljaka), Perenit,

Peresvet (u Rusa), /Sv. M. Moroškin: Slavj. Imenoslov S. Peterb. 1867./ , Perovan (u nas) itd.

Polapci imaju i Perendan, a mi Srbi cvet peruniku, koji se zove još i bogiša.

Ovoliki broj spomenika imena Perunova svedoči nam ne samo to da je Perun postojao, nego nam svedoči i to da je on i opšte poznati slovenski bog.

Izgleda da su grom i Perun donekle bili sinonimi, a povod za ovu tvrdnju daje nam poređenje slovačkog: "Paramova strela v tja!" sa češkim: "Hrom do tebe!" /K. J. Erben: Slovník naučný, VI 276 Praze 1867./ Ova kletva izjednačuje nam Paroma i Hrom, i time nam već po malo određuje funkciju Perunovu.

"Perkun ´ ´ reklje grom ´ ´" veli letopisac Perejesl. /K. M. Obolenskij: Letop. Perejesl. Moskva 1851. pg. XXI./ i time nam još više potvrđuje gornju pretpostavku.

Vrlo verovatan, a svakako isto tako i tačan podatak o Perunu, daje nam Gvanjini kad veli: "Na ovom mestu, uzdizase se nekada Perunov idol, baš onde gde je danas manastir Perun, nazvan tako po imenu ovoga idola. On – idol, bio je obožavan od Novgorodana. Predstavljao je čoveka, kako u ruci drži ognjeni kamen; sličan je gromu, jer reč "Perun" kod Rusa i Poljaka znači grom. U počast ovoga idola goraše i noću i danju vatara naložena od hrastovih drva. Ako se nepažnjom slugu, koji je moraju čuvati, ova vatra ugasi, svi bi, bez ikakve milosti bili osuđeni na smrt." /Gvanjini: Sarmatiae Europae descriptio 1578./ Kad bi znali još i odakle je Gvanjini ovu zabeležku uzeo, mogli bismo mu sasvim poverovati. U tom slučaju imali bismo, već samim ovim dosad rečenim, posve jasnu sliku o Perunu i njegovim svojstvima. Ovi nam podaci ipak prilično jasno određuju Perunov karakter. Pridodamo li tome i etimologiju Perunova imena, koje je postalo od korena reči: per (u) što znači bijem silno udaram, otud p'rati što znači; udarati, i nastavka un koji označava izvršioca radnje; uvidećemo da je Perun čisto oličenje groma i tresca. On je onaj bog, koji sve udara i krha, a nije samo bog munje koja tek sevne. Po drugom značenju korena reči, nagoveštena je možda i kiša, što se s gromom iz nagomilanih groznih oblaka na zemlju lije, ispirajući i čisteći nebo. /N. Nodilo: Rad J. A. XXXXVIII.) Slovenski Perun upoređivan je često i vrlo opravdano sa indijskim Pardžanjom, litvanskim Perkunasom i letskim Perkonsom. Rekosmo da se sasvim opravdano upoređuje Pardžanja sa Perunom, jer ni Pardžanja nije samo bog kiše, kako se do skora mislilo, nego i bog grmljavine. /G. Krek: op. cit./ Rigveda (V. 83.2) veli: "Vetrovi duvaju, gromovi pucaju, zelen niče, nebo se naoblači, stvara se za svako stvorenje okrepa, kad Pardžanja sa svojim semenom oplodi zemlju" A dalje "Riči, grmi, daj ploda, obleći nas svojim punim vode kolima (V. 83.4)." – "Ako, o Pardžanja, pod rukom groma pogodiš zlikovca sve se veseli što je na zemlji (V. 83. 7);" – "Neka bi šumne vode velikoga besnog bika oblaka zemlju razveselile (V. 83. 9)".

Helmold nam spominje nekoga boga Provena i Provea. Ovi bogovi su na svaki način identični sa Perunom, a Helmold ih je ili krivo čuo ili krivo zapisao. Saks Gramatik nam pak priča o nekom bogu Porenutiu, koji bi mogao biti Porenović, Perunov sin. Da bi se videlo, na kakvom mestu su Stari Sloveni gradili hramove Perunu, i šta su smatrali za najdraže obitavalište Peruna i svih bogova uopšte, karakterističan je navod Helmoldov, koji glasi: "Mi odosmo u onostranu Slaviju i udosmo u jednu šumu. Tu, između vrlo starih drveta, videsmo hrastove posvećene Provenu, bogu ove zemlje. Ograđeni su bili šumskom ogradom, kroz koju se ulazilo na dvoja vrata. U svima selima ove zemlje ima mnoštvo kućnih bogova i idola; ali ovo je mesto glavno svetilište za ceo ovaj predeo. Narod, kralj, sveštenici, svi tu dolaze radi suđenja sporova. Pristup u svetilište dopušten je samo sveštenicima i onima koji hoće da prinesu žrtvu, ili onima kojima preti opasnost od smrti, a nije im otkazano pravo azila. Jer Sloveni toliko poštuju ove svoje svetinje, da ne dopuštaju, da se neprijateljskom krvlju okalja ni hodnik njihova hrama". /Helmold: Chronica Slavorum, I, 83./

Da bismo mogli reći koju o Perunu u našoj Narodnoj pesmi, moramo najpre navesti nastavak onog već spomenutog ugovora 945. godine između Slovena i Grka, koji kod Nestora glasi: "Sutra dan ujutru Igor sazva poslanike (Grke) i ode na brdo, na kome bejaše Perun i tu položi zakletvu sa svima svojim glavarima, koji behu nekršteni: "A Rusi hrišćani položiše zakletvu u crkvi Sv. Ilije". – Ovaj navod letopišćev, gde kraj Perunova kipa stavlja hram Sv. Ilije, i gde Sv. Iliju tako reći izjednačuje sa Perunom, vrlo je značajan.

Izgleda da je Perun na Sv. Iliju natovario sav teret svoga neznaboštva. Pitanje je sad, da li je crkva uticala na ovu zamenu ili nije. Neki autori /L. Niederle: op. cit./ premda sumnjaju, ne mogu ipak i da potvrde ovu zamenu. Međutim, ako se setimo diplomacije Carigrada u verskoj politici, jasno će nam biti da je crkva nesumnjivo uticala na to da se stara božanstva zamene hrišćanskim svecima i da se običaji zaodenu u hrišćansko ruho. Pa ne samo istočnoppravoslavna crkva, nego je i katolička crkva uticala na ovakve zamene. Zar nam ovu tvrdnju, sem slučaja Peruna i Sv. Ilije, ne dokazuje i pokušaj da Svetovida prekrste i zamene Sv. Vidom; da Volosa zamene Sv. Vlasijem i Vasilijem; da grad Julin dovedu u vezu s Julijem Cezarem? Zar nije dovoljan dokaz i to što su veliki hrišćanski praznici stavljeni u isto doba kad su bile velike svečanosti slovenskih bogova? Zar nam napokon ne kazuje to i primer boga Votana u Nemaca, koji je prekršten i nazvan Sv. Martin? Ovakvi postupci, pobožne laži, lukavstva i zbrke imena /L. Leže: op. cit./ nisu retka stvar kod srednjevekovnih kaluđera i sveštenika i istočne i zapadne crkve. Prema tome možemo posve slobodno smatrati Sv. Iliju kao direktnog naslednika Perunova, pa prema tome i naslednika svih njegovih svojstava, a kao takvog ćemo ga odmah upoznati i iz naših narodnih pesama.

Po našoj Nar. pesmi Sv. Ilija je gromobija; munja i strele svojina su drugih svetaca. Ilijin je grom, a on ga svojom vlastitom rukom baca i njime udara. Nar. pesma veli: Progovara Sv. Pantelija: "Udri gromom gromovnik Ilija – Udri ognjem Ognjena Marija – a ja vetrom Sv. Pantelija" – Al govori Ognjena Marija: – "Nemoj gromom gromovnik Ilija – ni ja ognjem Ognjena Marija". – Ili: – "Iz oblaka svetac progovara: Ognjem pali Ognjena Marija – Strelom streljaj Sv. Pantelija – Gromom udri Gromovnik Ilija" – Ili: "Ne svetkuje petka ni nedelju – ni Iliju koji gromom bije – ni Mariju koja ognjem pali".

Sv. Iliju spominje naša Nar. pesma i kao kočijaša, koji uvek na gozbi svetaca sedi na vrh sofre, baš kao i Zevs u Grka. Jekavska Nar. pesma (V. knj. II. 22.) peva: "Bože mili čuda velikoga – gledah čuda prije neviđena – u Pavlovu svetom manastiru – postavljeni od zlata stolovi – navrh sofre gromovnik Ilija..."

I Stari Sloveni mislili su da grmi zato što se Perun vozi na kolima, baš kao i indijski Pardžanja, /N. Nodilo, op. cit./ a i naš Sv. Ilija. Ali Sveti Ilija je u moći i da pljuskom pusti kišu, a isto tako i da zatvori nebo. U pesmi "Sveci blago dele" Sv. Ilija zatvara sedmera nebesa, i udara pečat na oblake, da ne padne dažda iz oblaka. Ova moć pripada Pardžanji, a po dugoj etimologiji korena reči – per(u) bilo bi to u Perunovo svojstvo. Koliko se naša stara vera i naše neznabožačko doba do danas očuvalo pokazuje nam jedna naša nar. pesma, gde se najdublje neznaboštvo titra s hrišćanskim imenima, a koja je važna i stoga što spominje nebo kao svojinu vrhovnog boga, a Sv. Iliju zove kočijašem i daje mu sem gromova i strele. Ona glasi: Hvalila se zvijezda Danica: – Oženiću sjajnoga meseca – isprosiću munju od oblaka – okumiću Boga jedinoga – deveriću i Petra i Pavla – starog svata Sv. Jovana – vojvodu Sv. Nikolu – kočijaša Sv. Iliju. – Što se hvali zvijezda Danica, – što se hvali to joj i Bog dao, – oženila sjajnoga meseca – okumila Boga jedinoga – odeveri i Petra i Pavla – starog svata Sv. Jovana – vojvodu Sv. Nikolu – kočijaša Sv. Iliju. – Stade munja dijeliti dare: *Dade Bogu nebeske visine* –□□ Sv. Petru petrovske vrućine – a Jovanu leda i snijega – a Nikoli navodi slobodu – a *Iliji gromove i strele.*

U slovačkim narodnim pesmama nalazimo Peruna pod imenom Paroma, koji opet kao i Perun baca gromove. One glase: "Bouh Parom zaoblacom; – A vidi to nahnňvany. Tresk! Zahrmi jej do čela – Hned iz deckem zkamenéla." (Ražljučen Bog Parom iza oblaka, vide to, i najedanput baci grom i ona bi odmah skamenjena), ili jedna druga: "Za onijeg časov – Za starijeh Bohov – Za Boha Paroma" (U ono doba, u doba starih bogova, u doba boga Paroma).

Valja nam naglasiti još jednu osobinu boga Peruna, koja se jasno vidi iz svih ugovora koje hroničari spominju, a u kojima se Sloveni uvek zaklinju bogom svojim Perunom. Perun gromom satire rušitelje ugovorenog mira i krivokletnike na narodnom sudu. To je razlog, što se uz svaku zakletvu redovno spominje ime Perunovo.

Nekoliko puta spomenut je do sada *Oganj*. Ruski spomenici iz XIV i XV i XVI veka zovu Svarožića ognjem. U našoj Nar. pesmi nalazimo redovno uz "gromovnika Iliju" i njegovu sestru "Ognjenu Mariju". Rig-veda božanstvo koje bi odgovaralo Ognjenoj Mariji zove "Agnis", i značajno je to da Rig-veda prve po redu i najtoplije himne svoje upravlja i šalje bogu "Agnis-u".

I ako nemamo izričnih potvrda, ili bar ne mnogobrojnih i detaljnih, ipak držimo da je posve prirodno i da je u suštini same stvari obožavanje ognja ili vatre, i da je ono postojalo i kod Starih Slovena. Vatre ili kresovi u oči Đurđeva, Ivana i Petrova dne, pa u oči Lazareve subote, jesu nesumnjive potvrde navedene tvrdnje, a zaostaci toga kultusa.

VI Svetovid

Božanstvo, o čijem je mestu na Slovenskom Olimpu, i o čijim je osobinama i svojstvima kao i kultusu, najmanje potrebno nagađati, jeste Svetovid. No i ako Helmold Svetovida stavlja nada sve ostale slovenske bogove, ipak je Svetovid u Arkoni božanstvo sekundarnog karaktera kao i Triglav u Štetinu ili Svarožić u Retri, /Helmold: Chron, Slav. I 52./ a kao nadbožanstvo mogao je postojati samo u Arkoni i među Baltičkim Slovenima. Moguće je da je Svetovid bio poznat u svim pokrajinama slovenskim, koje su bile blizu pokrajina Baltičkih Slovena.

Svetovidovo prvenstvo u Baltičkim i njima susednim pokrajinama nije isto onakvog karaktera, kao na primer Zevsovo kod Grka, ili Jupiterovo kod Rimljana. Moć Svetovidova osniva se na političkoj i ekonomskoj nadmoćnosti Rujna; na veštini i okretnosti njegovih sveštenika u iskorišćavanju proročišta njegovoga. Onoga časa, kad je danski kralj Valdemar uništio političku nadmoćnost Arkone, kad ju je opljačkao, i kad Arkona nije više, kao pre, bila trgovački centar Severa, nestalo je i moći Svetovidove.

Spomenici o Svetovidu i njegovu kultusu su mnogobrojni i opširni u hronikama stranih hroničara. Helmold, Saks Gramatik, pa Knitling Zaga i drugi spomenici potanko opisuju Svetovida, njegov hram, kultus, pa način proricanja pomoću belog konja, njemu posvećenog itd.

"Među mnogobrojnim slovenskim bogovima gospodari Svetovid (Zvantevith); bog zemlje Rujana. To je onaj bog, čija su proricanja najizvesnija. Drugi bogovi su pored njega tek polu bogovi", /Helmold: Chron. Slav. I 52./ veli Helmold, a zatim u istoj hronici /Ibid, I 6./ kazuje nam i šta je podloga moći Svetovidove: "Ponosni su na samo ime *Sv. Vita*, kome su i hram i kip sa najvećom počašću posvetili naročito mu pripisujući prvenstvo među bogovima. I sve slovenske provincije onde traže proroštva i godišnje prinose

otkupe u žrtvama... i dao je (Valdemar, danski kralj) napraviti onaj starodrevni kip Svetovidov koji je štivalo svako slovensko pleme."

Helmold i Saks Gramatik tvrde da je ime Svetovidovo postalo od Sv. Vida, tj. od imena nekog hrišćanskog kaluđera iz Korveje. Čini se da Helmold i Saks Gramatik uz "najsajnije pobjede" i "najznačajnija proroštva" i tim dovođenjem u vezu Svetovida i Sv. Vida, žele da objasne moć Svetovidovu, i da su ga priznavale sve slovenske pokrajine za boga bogova.

"... Sv. Vita, koga mi priznajemo božijim slugom, počeli su Rujani da štiju kao boga, sačinivši mu najveći kip, i služili su više stvorenju nego tvorcu. Ta praznoverica je pak toliko kod Rujana preuzela maha, da je Svetovid, bog rujanske zemlje zadobio prvenstvo između svih slovenskih božanstava, sjajniji po pobjedama, značajniji po proroštvima. Zato još i za našeg doba, ne samo vagrinski kraj, nego i sve slovenske pokrajine su tamo svake godine šiljale *danak*, priznajući ga za boga bogova." /Helmold: Chron. Slav. II 12./

Taj danak, koji su, i ako ne sve slovenske pokrajine, ipak priličan broj pokrajina Baltičkih Slovena, slale hramu i proročištu Svetovidovu, bio je kao što rekosmo uz političku prevlast Arkone temelj svemoći Svetovidove.

Saks Gramatik nam vrlo jasno i potanko razlaže na koji je način postalo ime Svetovidovo od Sv. Vita korvejskog.

"Bejaše naime gradski kip naročito verskom revnošću građana štovani i slavljen sa čestim službama suseda, ali poznat pod lažnim imenom Sv. Vita." /Saxon Gramm. Histor. Dan. pg. 661./ A dalje Saks nastavlja: "Kada je car Karlo jednom pobedio Rujane i kad im je zapovjedeno bilo da svetog korvejskog Vita, poznatog sa verskih krvnih žrtava, u dancima štiju, pošto je umro pobjednik (tj. Karlo) želeći da ponovo potraže slobodu, zamijenili su ropstvo sa praznovericom, podigavši kod kuće kip, koji su imenom Sv. Vita označili, počeli su njemu u počast, prezrevši korvejske, sav otkup donositi, tvrdeći da ne moraju slušati spoljašnjeg Vita, kada su zadovoljni sa svojim domaćim." /Saxon Gramm. Histor. Dan. pg. 828, 829./

Međutim, u ovim tvrdnjama o poreklu Svetovidova imena nema ni traga istinitosti, a vidi se iz svega ovoga još jednom, da se hrišćanski kaluđeri i sveštenici nisu ni malo ustručavali od pobožnih laži i prevara ovakve vrste, ako bi im to u njihovim nastojanjima moglo pomoći. Kako je postalo ime Svetovidovo, obrazložit ćemo na kraju ovog poglavlja, kad bude reč o etimološkim tumačenjima Svetovidova imena.

Naročito poštovanje prema Svetovidu pokazivali su Sloveni na taj način, što su godišnje po jednog hrišćanina, koga su kockom određivali, njemu žrtvovali. Isto onako kao što su Rusi, i ostala slovenska plemena koja su stanovala u današnjoj sredini Rusije, obožavali Perunov hram, u kome je i na smrt osuđeni bio posve zaštićen, tako su i Baltički Sloveni naročito obožavali hram Svetovidov, ne dopuštajući da se olako kunu u njemu i ne dozvoljavajući čak ni u ratu, da se bilo čim uprlja pristup u hram. Proročište Svetovidovo bilo je uistinu vrlo poznato, i Sloveni su sa sviju strana dolazili u Arkonu, da im se proriče a uvek su tom prilikom po nešto donosili sobom za žrtvu.

Koliko je bilo ogromno bogatstvo Svetovidove riznice vidi se iz toga, što čak i trgovci nisu mogli ni doći ni trgovati u ovoj zemlji, ako nisu prethodno nešto skuplje od svoje robe Svetovidu žrtvovali. Posve je onda prirodno, što se je danski kralj Valdemar polakomio na toliko bogatstvo, i napao na Rujan. U XII glavi II svoje knjige priča nam Helmold o ovom napadaju Valdemarevu na Rujan, koji se desio 1168. godine. Valdemar osvoji ostrvo, a stanovnici pristanu na sve što je on tražio, samo da bi se otkupili. Kralj naredi da mu se donese kip Svetovidov: "On (Svetovid) je bi prvi među svima slovenskim bogovima, onaj koji je davao najslavnije pobjede, koji je proricao najizvesnija proricanja. Tako su viđali

još u naše vreme ne samo Vagrince već i sve slovenske oblasti, kako svake godine šalju darove na Rujan, nazivajući Svetovida bogom nad bogovima. Kod njih je kralj prema svešteniku u malom poštovanju, jer sveštenik tumači proricanja, čita sudbinu. On zavisi od sudbine, a kralj i narod zavise od njega. Katkada oni prinašahu na žrtvu i po kojeg hrišćanina, i tvrđahu, da se bogovima naročito dopada hrišćanska krv. – Jedan deo zlata i srebra otetog od neprijatelja sipaše se u Svetovidovu riznicu." /Helmold: Chron. Slav. I 38./

Hram Svetovidov opisuje nam Saks Gramatik u detalje. U sred grada" veli Saks, "bejaše jedno mesto, na kome se uzdizaaše jedan vrlo lep drveni hram, poštovan ne samo po veličanstvenosti njegova kultusa, nego i po idolu, koji u sebi skrivaše.

Spoljašnjost ovoga hrama bila je ukrašena divnim grubo obojenim drvorezom, koji predstavlja razne predmete." /Cf. Thietmar, Chron. VI. (Opis hrama Redarijana)./ "U nj se ulazi samo kroz jedna vrata. Oko samoga hrama bejaše dvostruka ograda; spoljna je ograda bila pokrivena crvenim krovom, unutrašnja je sastavljena iz zastora, koje drže četiri konca, a sa spoljnom ogradom se dodirivaše samo krovom. U zgradi bejaše grdan idol, mnogo veći nego u prirodi; imadaše četiri vrata i četiri glave, dve spreda i dve s leđa; i spreda i pozadi jedna izgleda da gleda na desnu, a duga na levu stranu. Brada je obrijana, kosa ošišana, kao što nose Rujani; u desnoj ruci držaaše jedan rog spravljen iz raznih metala; svake godine ga sveštenik puni vinom (ili možda medovinom); i po stanju ovoga pića, on predskazivaše žetvu te godine. Leva ruka drži jedan luk spušten niz telo. Jedna mantija pokriva idolovo telo i spušta se do nogu. Idol bejaše sagrađen iz raznih drveta i tako vešto spojenih, da se sastavak mogaše primetiti tek posle najtežeg ispitivanja. Noge se opirahu o zemlju, ali se ne vidi, kako je za nju bio utvrđen."

"Pored idola" veli Saks dalje, "vide se: jedna uzda, sedlo i drugi razni znaci božanstva.

Naročito se divljahu jednom kolosalnom maču, čija kanija i balčak behu od srebra i vrlo značajno izrezani."

I veliki praznik Svetovidov opisuje nam vrlo lepo Saks, a naročito važno u ovom sledećem odseku je to, da nas mnoge pojedinosti podsećaju na verske obrede sa hrišćanskim svecima.

"Evo kako se svetkovaše veliki praznik ovoga idola. Jedanput u godini, kad se sabere letina, skupi se gomila naroda ispred hrama, da prinesu na žrtvu životinjske glave, i svi učestvuju u ovoj velikoj religioznoj gozbi. Sveštenik, koji protivno običaju zemlje nosi bradu i vrlo dugu kosu, jedini je imao pravo da uđe u svetilište. Dan pre te svečanosti on je brižljivo očistio metlom sav hram, gde on takođe jedini ima pravo ući, pazeći dobro, da ne diše dokle je tu. Kad mu je trebalo da udiše vazduha, istrča na vrata, da božanstvo ne bi bilo okuženo dodirom jednoga čovečijeg daha."

"Sutra dan, kad se skupi svet pred vratima, žrec uzme sud iz idolovih ruku, i ispituje: da li se tečnost u sudu smanjila od ranije obeleženoga znaka. Ako jeste, onda on predskazuje oskudicu, siromaštvo u proizvodima u idućoj godini; u protivnom slučaju predskazuje izobilnost. Po ovim znacima on unapred obaveštava, da li će biti malo ili mnogo koristi od zemaljskih proizvoda. Zatim to piće od prošle godine prospe po nogama idolovim u vidu preliivanja žrtve, pa napuni rog novim pićem. Odavši kipu poštovanje, čineći da mu nudi da pije, počne onda od njega svečanim prizivanjem tražiti svakojaka dobra za sebe i za otadžbinu, bogatstvo i slavu za građane. Onda od jednom proguta sve ono što je bilo u sudu, ponovo ga napuni, pa metne u desnu idolovu ruku."

"Posle ovoga donesu pred kip jedan okrugao i kao stas čovečiji visok kolač, posut medom; sveštenik zađe iza kolača, i pita narod, da li ga vide. Ako odgovore da ga vide, on izjavi želju: da ga do godine ne vide. Ova želja znači: ne da žrečeva ili narodna sreća

do godine bude bolja, već da je dogodišnja žetva obilnija. Zatim pozdravi narod u ime idola, opomene ga, da ostane postojan u svojoj pobožnosti i u prinašanju žrtava, a zato mu obećava izvesnu nagradu u pobedi na suhu i na moru."

"Ostatak dana posvećen je gozbi; jedu meso životinja na žrtvu prinesenih. One ih tada navedu i na neumerenost. Nu na ovim gozbama povrediti umerenost i trezvenost, znači učiniti akt pobožnosti. Svi ljudi i žene daju svake godine za kultus bogu po jedan novčić. Žrecu dodeljuju trećinu plena, kao da je on doprineo pobedi. Za svoju službu on ima tri stotine konja i toliko konjanika. Sve što se oružjem ili krađom zadobije, poverava se čuvanju sveštenikovu. On pravi zastave i ukrase. Pljačku čuvahu u sanducima, u kojima bejaše dosta srebra i upotrebljene materije."

Prema molbama Svetovidu da do godine žetva bude bolja, bio bi i Svetovid bog koji čini da usev uzraste, plod uzre, i da tako bude dovoljno hrane čoveku i životinji.

Kao stub vere Baltičkih Slovena, Svetovid je kao i Dažbog bog sunca i svetla. Ali Svetovid daje svega u izobilju samo svojim štovateljima, a za ostale ljude, a naročito hrišćane, on je grozni bog rata i poraza. Za Slovene drži on u desnici dragoceni rog, pun slatkog pića, za neprijatelje Slovena pripremio je britki mač. Po narodnom verovanju, uzjašio bi često Svetovid noću svoga beljca, koji je njemu posvećen, da progoni dušmane Slovena. Kad se ujutro beljac u staji penio i umoran na zemlju svalio, znalo se, da je Svetovid na njemu svu noć jahao. Svetovid, kao što videsmo to iz Saksova stavka, ima četiri glave, svaka je okrenuta na po jednu stranu sveta tako da on sve vidi. Um njegov nadmašuje sva vremena; on poznaje prošlost, sadašnjost i budućnost, on je pravi prorok. Sveti beljac je ono biće po kojem Svetovid budućnost proriče, a sveštenik tumači.

Proročanstva Svetovidova vršila su se, veli Saks, na ovaj način: "Kad je reč: da li treba ili ne treba preduzimati kakav rat, sveštenici nameste ispred hrama trostruki red kopalja. Zatim vežu dva koplja koso sa šiljcima dole. Sad kad hoće da se krenu u rat, najpre obave svečane molitve, i sveštenik dovede konja, da pređe preko kopalja. Pođe li on sad pri preskakanju desnom nogom, onda je srećan znak za ishod rata; ako pođe levom nogom, odmah se okane polaska. Isto tako rade i sa pohodima na more i svima ostalim preduzećima."

Interesantno bi bilo podvući neke sličnosti između kultusa Svetovidova i našeg običaja na Badnjak. Kao god što se i Perunu i Svetovidu palila žrtvena vatra od hrastovih drva, tako mi još i danas palimo dan pre Božića hrastov panj, badnjak. Na badnjak se sipa zrno žita ili kukuruza, a na njega se meće voće (jabuke) pa se sve to pali, kao da se nekome žrtvuje. U isti mah biće nam jasno otkud nam je običaj da se mese božićni kolači, i slavski kolači uopšte. Pa i koledarska pesma: "Da okupam koledo – mladog boga koledo – i božića koledo" izgleda da više pripada Svetovidu nego našem Božiću. Običaj da se neko sakrije iza kolača i pita ostale da li ga vide, kako nam to opisuje Saks, očuvao se do danas. U Maloj Rusiji spremaju poslednje večer u godini mnogo kolača za večeru. Nameste ih jedan na drugi pred domaćinom na stolu, i isteraju decu na polje. Oni se vrata i pitaju: "Gde je otac?" "Zar me ne vidite deco?" – pita ih on iza kolača. – "Ne oče". – Na to otac – "Da Bog da, da uvek tako bude, da imamo uvek toliko žita kao večeras." /Etnograf. ekspedicija u j-z. Rusiju; građu sabrao Čubinski, I, III Petrograd, 1872./

Pripovijedaju da se u Hercegovini milaju na Božić s česnicama, tj. uzmu dvojica česnicu, pa je okreću među sobom i pita jedan drugoga: "Milam lise" (tj. pomila li se iza česnice)? Onaj mu odgovori: "Milaš malo". A onaj prvi onda reče: "Sad malo, a do godine ni malo" (tj. da rodi žito dobro, i da tako velika bude česnica da se ni malo ne pomila iza nje). /Vukov Rečnik pod rečju: milati se./

"I nema pod nebom varvara, koji bi gore mrzeli hrišćane i sveštenike kao Rujani," veli Helmold. Baltički Sloveni uopšte, a napose Rujani, bili su pomešali religiju sa političkom

slobodom svojom, i verovali su da pokrštenje za njih znači i gubitak slobode. Otud tolika mržnja prema hrišćanima i tolika upornost u svojoj staroj veri. Ma koliko puta da su pokršćavani Baltički Sloveni, veru hrišćansku sve dotle nisu primili dok nisu bili politički potpuno slomljeni.

O uništenju Arkone i svetišta Svetovidova priča nam Saks Gramatik ovo: "Kralj (danski) bejaše poslao Esberna i Svena, da ga (hram) razore. Morali su uzeti gvožđe, i čuvati se da kip pri padu ne prignjavi koga, jer bi tada neznabošci verovali da se njihov bog sveti... Idol pade... Hram bejaše ukrašen purpurnom materijom, koju je vlaga tako iskravila, da su od nje sve komadi otpadali. Po zidovima hrama beše i životinjskih rogova. Najedanput spaziše jednoga zlog duha, kako uteče iz hrama u obliku jedne crne životinje".

"Naredište stanovnicima, da idol uvežu konopcima i da ga izvuku iz grada. Ali, usled kakvog verskog straha, oni zapovedište najamnicima stranim i zarobljenicima, da obore boga, misleći, da je bolje, da ova prezrena lica izlože gnjevu njegovom. Verovali su da će Nj. Veličanstvo Bog, koga su tako dugo obožavali ljuto kazniti sve one, koji se usude na nj. dići ruke. Čuli su se najrazličniji žagori. Jedni žaljahu, što se njihov bog tako vređa, drugi ga ismejavahu. Najpošteniji, naravno, stidahu se, što su se dali za tako dugi niz godina zavaravati tako grubim kultusom. Idol bi odvučen u polje, gde ga je grdna gomila sveta ljubopitno posmatrala. Kad bi u večje, kuvari ga razlupaše isekoše u komade, da njima lože vatru. Rujani su zatim morali predati i sve blago, koje beše posvećeno Svetovidu..."

I tako je na taj način kao Perun tj. sa koncem oko vrata uništen i Svetovid, moćni bog Baltičkih Slovena.

Kad su se ovako uništavali hramovi i idoli slovenskih bogova, nije ni čudo, da nam se nije ništa do danas sačuvalo i ako je bilo toliko velelepni hramova, i toliko zlatom i srebrom ukrašenih idola. Pa ni komisija 1868. godine, koja je prilikom hiljadugodišnjice razorenja Arkone ustanovljena sa zadatkom da ispita ostrvske starine, nije skoro ništa našla. Ipak se tvrdi da je u crkvi u Altkirhenu kip, koji se nalazi uzidan u zidu, Svetovidov, ali taj kip ima samo jednu glavu, dok mi znamo da je Svetovid imao četiri glave. Ovde valja spomenuti i idol nađen u Zbruku, koji skoro posve odgovara opisu Svetovidovu po Saksu Gramatiku, i koji je, premda mu neki naučnjaci poriču autentičnost, ipak na svaki način autentičan.

Etimološko tumačenje imena Svetovida, još će nam više rasvetliti funkciju i pojavu ovog slovenskog boga. U pogledu tvrdnje Helmolda i Saksa Gramatika o imenu Svetovidovu u vezi sa Sv. Vidom važno je to, da A. Bremenski, na koga se svi kasnije hroničari, pa i Helmolde i Saks, pomalo oslanjaju, ni reči ne spominje o nekom Sv. Vidu iz Korveje i njegovu dolasku na Rujan. Kad dakle velimo, da nema ni traga istinitosti u tvrdnji Helmolda i Saksa, da je ime Svetovidovo postalo od Sv. Vida, valja nam izložiti etimologiju reči, i pokazati njen pravi postanak.

Kad bi pristali uz tumačenje Dobrovskoga, koji reč vit – dovodi u vezu s rečju – vitez, što znači heroj, junak, bio bi Svetovid sveti junak. /G. Krek: op. cit./ Ovu svoju tvrdnju dokazuje Dobrovski izveštajima, koji nam Svetovida u istinu i kao junaka i boga rata opisuju. Ne možemo se složiti ni sa tumačenjem Faminčinija kojemu je Svetovid isto što i Sveta svetlost, tj. reč -vit´´ – kao svetlost tumači.

Nikako se ne može uzeti, da je Sve[n]t´´ ovde uzeto u hrišćanskom smislu, jer ne treba da zaboravimo na imena – Sve[n]topl´´k´´, Sve[n]toslav, gde bi Sve[n]t – imalo kud i kamo više smisla u značenju nemačkog – heiling – što znači jak, izvestan. Krek ime Svetovidovo tumači kao moćni dah. Reč – Sve[n]to – tumači on u značenju silan, jak; a – vit´´ – dovodi u vezu sa slovenskim vě koje u indijskom glasi va a znači (flare) duvati. Otuda je, veli Krek, nastalo staroslovensko vějati – větr´´ u litvanskom vejas. Da je ovo

tačno, misli Krek da nam potvrđuju posve jasno izvori, i to na onom mestu, gde se priča, da sveštenik nije smeo da dahne u hramu, nego je morao da istrči napolje, kad mu je trebalo daha "da božanstvo ne bi bilo okuženo dodiranjem jednog čovečijeg daha."

Luj Leže zadržava prvi deo reči – Svent i to tumači kao uticaj hrišćanstva, a dugi deo vit´´ predstavlja koren – vit ili – vet – misli Leže, a taj koren vit – vet znači kod njega – "reč". Prema tome bi po Ležeu Svetovid bio sveta reč ili bog koji daje reči tj. savete ljudima.

Ne bi li se ime Svetovidovo moglo protumačiti rečju: – svet u značenju latinske reči – mundus, – a – vid korenom od glagola videti, pita se prevodilac Ležea, R. Agatonović.

Ime Svetovid, verovatno je nekada glasilo – vsěto – vid´´ (v'sěto – vid´´) što bi značilo od reči do reči – Sveto-vid – tj. onaj koji vidi "svet", dakle "sve na svetu", ili bolje "koji zna za sve na svetu", i "poznaje svet" (totum universum). Prema tome bi analiza Svetovidova imena glasila ovako: v'sěto – i – vid´´.

Prvi deo reči izvodimo od staroslovenskog zameničkog prideva v's', – v'si, v'se što znači sav, sva, sve. U našem jeziku nastala je metateza glasova, i tako je postalo od v's' – naše sav. Tih metateza glasova imade dosta u našem jeziku. Tako na primer: mogila – danas gomila; točak – kotač; namastir – manastir; lažica – žlica itd.

Imenica v'sět', ili v'sěta, koja je nastala od prideva – v's' – (sav) imala je da znači "sve" (sveukupnost, vasiona, totum universum, das All). Drugi deo reči (v'sěto- vid) – vid dovodimo u vezu sa indoevropskom rečju –*vid – što znači videti, paziti. Stari Sloveni su znanje uistinu i vezivali za čulo vida tj. ono što vidim to i znam. Tvrđnju ovu dokazuje reč "svedok". Ako je anališemo, dobićemo elemente: – s-ved-ok: u ruskom: s-vid-ětel' ; u poljskom: s'-wiad-ek. Sve te reči u vezi su sa korenom vid, věd, što znači "znati". Od indoevropske reči *vid imamo sanskrtsko: "vid" što znači znalac, znajući. U starogrčkom isti koren reči Fid (u visini prevoja) "oida" znači znam, a (u sredini prevoja) eidon znači videh; u gotskom wittan znači *videti* i *znati*.

Reč V'sěto - vid označava, dakle, onoga koji zna svet (celokupnost), koji poznaje svemir (totum universum). Svetovid je baš ovakvim i prikazivan, sa četiri glave, a svaka glava bila mu je okrenuta na drugu stranu sveta.

U staroslovenskom jeziku obična je stvar, da se imenice izvode od prideva sa nastavkom -ta- na primer: vyso - ta (visina), dolgo - ta (dužina) i t.d. Na taj je način verovatno nastala i imenica v'sěta, što znači totum universum, a od prideva v's'. Da se ono "ě" razvilo od poluglasa "´´" iza "s", nije nemoguće, jer u staroslovenskom jeziku imamo i pridev v's-ak´´ i v'sěk´´ a znači i prvo i drugo "svako". Razlog da se ta reč nije održala do danas leži u tome, što je u staroslovenskom jeziku postojala i reč: svět´´ - koja znači: - svetlost. Usled metateze glasova koja se vrlo lako izvela između reči v'sět´´ ili v'sěta, i reči: svět´´, ove su se reči izmešale, i na taj način se izgubio trag reči v'sět´´ i osećanje za nju kao samostalnu reč.

Ova etimologija reči, obuhvata sva svojstva boga Svetovida, koja su hroničari u svojim delima spomenuli.

VII

Volos – Veles

Još ni do danas nije nauka konačno utvrdila da li je Veles – Volos skotji bog tj. bog životinja, kako veli Nestor, ili je on jednooki div i bog Sunca, ili pak bog podzemnog sveta – đavo.

Sreznjevski je prvi dokazivao da Veles – Volos nije i ne može biti bog životinja i stada, nego da je on bog Sunca i vegetacije. Erben dovodi Velesa u vezu sa adjektivom velij – velik – a dokumentuje ovo tvrđenje time, što veli da su Rusi ovoga boga predstavljali kao jednog diva.

Miklošić /Fr. Miklosish: Etymologisches Wcrterbuch, Wien 1886./ međutim, drži da je Veles bog stada i misli da je Veles i njegov kultus prenet iz Grčke od Sv. Blaziosa usprkos glasovnih poteškoća kod te tvrdnje.

Nestor i sva druga ruska vrela spominju nam Velesa uvek odmah iza Peruna, a pri zakletvama spominje se samo ime Perunovo i Velesovo. Pitanje je sad, da li je moguće da su Sloveni jednog boga životinja stavljali odmah do moćnog Peruna, i da su se njim redovno zaklinjali?

Ležeova pretpostavka da je dodatak "skotii bog" kraj Velesova imena možda samo jedan pogrdni atribut pun rugla i prezrenja, dakle nešto što bi moglo značiti boga prostaka i glupaka, (jer ruska reč skolj ima to dvojako značenje), vrlo je verovatna. I nije to jedini slučaj da hroničari govore o Slovenima i njihovoj veri sa prezrenjem. Setimo se samo one Saksove ironije, kad priča o uništenju Svetovidova hrama i idola, i veli podrugljivo: "Njegovo Veličanstvo Bog..."; pa zatim i mnogih drugih pogrdnih epiteta i atributa, koje hrišćanski hroničari pridodaju nepokrštenim Slovenima.

Što se tiče dovođenja Volosova imena u vezu sa imenom Sv. Blaziosa iz Cezarije u Kapadokiji, koji se naročito štuje u Bugarskoj, a smatra se zaštitnikom stoke, očito je da se tu radi o zameni imena i svojstava, na osnovu sličnosti imena, a možda i svojstava, koja su hrišćanski kaluđeri iskoristili.

Ova zamena isto je onakvog karaktera kao i ona Svetovida i Sv. Vida ili grada Julina i Julija Cezara, i kao mnoge druge.

Neki naučenjaci misle da je ime Velesovo nastalo od star. oblika Velnas, Velnias, pa drže da se Veles i razvijao pod uticajem nordijskog demona Volsi. /L. Niederle: op. cit./

Sem Nestora čuveni grčki spomenik "Putovanje Majke Božje kroz pakao" spominje Volosa zajedno sa Trojanom, Horzom i Perunom; spominje ga i "Slovo o polku Igorevu".

Interesantno je međutim, to, da Volos u pisanim češkim spomenicima XV i XVI veka ne znači više neko naročito božanstvo, nego satanu. Jedna beseda iz 1471. godine veli: "Ostavimo te grehe kod Velesa". Neki pisac iz XIV veka poznati pod imenom Tkadlaček piše: "Kakav za duh, koji ga je Veles nadražio protiv mene?" Češki prevodilac knjige Isusa sina Sirahova od G. Huberina mesto koje je T. Rešel iz XVI veka preveo: "Jedan čovek željaše da mu žena postane divlja guska, da utekne preko mora, i da se više nikada ne vraća", prevodi: "da žena postane divlja guska, i da odleti nekuda preko mora k Velesu".

Na drugu stranu, Veles se smatra za boga Sunca a kao takav i za boga vegetacije. U prilog ovog tvrđenja ide nam zabeleška Afanasijeva iz ruske folkloristike. Evo šta biva u trenutku kad se pristupa žetvi, veli Afanasijev: Jedan žetelac mora biti žensko, uzme jednu pregršt klasja i veže. Ova je pregršt svega. Ne sme niko da je dirne. To se zove: "Vezati bradu Volosovu ili Perunovu". Ova Volosova brada štiti žetvu od sviju zala. Zovu je još i Ilijina brada ili brada sv. Nikole ili Perunova brada.

Veles – Volos jeste dakle slovenski bog, koji je mogao da ima svako od ovih triju svojstava.

Ako ćemo se obazirati na folklor, tada ćemo dobiti Velesa kao boga Sunca i plodnosti. Pozniji spomenici nam ga daju kao gospodara podzemnog sveta, dok nam njegov hrišćanski naslednik sv. Blazije, kod usa sv. Vasilije, uz Nestora kazuju, da je Volos bog stada i sve stoke.

U prilog prvog svojstva Velesovog, bila bi opaska, da je on svagda među prvim bogovima, ali mi znamo da su se Sloveni bavili i stočarstvom, pa je lako moguće, da je poštovanje prema jednom bogu koji štiti stoku bilo isto toliko, koliko i poštovanje prema bogu koji štiti useve.

Drugo svojstvo Velesovo, moglo bi se dokazivati uz spomenike i nazivom meseca oktobra – velezumenis, koji se smatra za mesec mrtvih, pa zatim sličnošću imena Volosova i zlog demona nordijskog Volzia. Ali ne moguće je opet, da je Veles, kao bog podzemnog sveta, dakle đavo, mogao biti prethodnik sv. Blazija ili sv. Vasilija koji se slavi kao zaštitnik stoke. Samo sličnost imena između Volosa i Blazijusa nije mogla biti dovoljna, pa da hrišćanski misionari jednog neznabožačkog boga pakla zamene sv. Blazijem, i da mu dadu, umesto pakla, zaštitu nad stokom. Hrišćanski misionari su sem sličnosti imena, morali imati još kakvo svojstvo zajedničko Velesu i Blaziju, i tek su tada uticali na tu zamenu.

Sv. Ilija je naslednik gotovo svih svojstava Perunovih, pa i sv. Blazije, ako je naslednik Volosov, morao je naslediti i svojstva Volosova. U Rusiji se ikona sv. Vasilija unese u štalu, ako se stoka pobole i veruje se da će stoka od toga posle ozdraviti.

Tvrđnji ovaj ne smeta ni to što se drži da je Veles – velet – borac, i da od njega potiče sv. Vlaho, borac i zaštitnik Dubrovnika, jer znamo da je svaki slovenski bog pre svega borac i branič kraja u kome ga najviše štiju.

VIII Triglav

Najviše štovani bog Pomorana, kome su u glavnim gradovima Pomorja u Štetinu i Volinu bili posvećeni glavni hramovi, naziva životopis Otona Bamberškog Triglavom.

Sličnost između Triglava i Svetovida navodi nas na pomisao, da je možda Triglav isto što i Svetovid, samo na drugom mestu i pod drugim imenom, i da je on u najboljem slučaju samo transformacija imena i svojstava Svetovidovih.

I ako priznajemo sličnost između Svetovida i Triglava, ipak se ne možemo složiti s tvrdnjom da je Triglav i Svetovid jedan te isti bog, /L. Leže: op. cit./ samo radi te sličnosti; jer ima zajedničkih crta kod svih slovenskih bogova (na primer ona da su svi slovenski bogovi uz druga svojstva i bogovi rata, branioci krajeva u kojima se štiju).

Spomenici boga Triglava su česti i prilično precizni. Ebo nam želi dati tačna objašnjenja o postanku imena Triglavova kad veli: "Štetin... bejaše uokolo zatvoren trima brdima, od kojih je srednje, koje je i najviše, posvećeno paganskom bogu Triglavu, a imalo je i Triglavov kip, kome su oči i usta bila pokrivena zlatnim zavezom; sveštenici toga idola tumače, da zato njihov najviši bog ima tri glave, jer vlada trima kraljevstvima tj. nebom,

zemljom i paklom, a oči i usta da pokriva zavezom zato, jer se pretvara kao da neće da vidi i sazna za grehe ljudi." /Ebbo 64./

Ovaj stavak Ebov vrlo je značajan sem toga što nam karakteriše Triglava i zato, što on pobija Titmara (I. 7.), kad ovaj veli da se kod Slovena sve svršava smrću, pa nam daje posve protivnu sliku o zagrobnom životu kod Slovena.

Adam Bremenski misli da je ime Triglava došlo otud što je ostrvo Volin trouglasto. "Tamo se", veli Adam Bremenski, "na Volinu može videti Neptun sa trojkom prirodom, jer tri mora oplaču ovo ostrvo". /Ad. II 10./

Idol Triglavov bi je vrlo malen, i dok nam za ostale idole pričaju hroničari, da su bili kao divovi, i da su ih jedva četiri vola mogla s mesta pokrenuti, dotle Sefrid za idol Triglavov veli da je bio vrlo malen i sav posrebn (sar. 106.)

Ebo, međutim, za Volinski idol Triglavov kaže da je bi zlatom prevučen (s. 55.)

Herbord nam opširno opisuje uništenje Štetinskih idola Triglavovih. On veli, da je vladika Oton, – uz pomoć naroda koji se razočarao što se bogovi ne brane te je i sam rušio kipove i hramove – poslao tri glave idola Triglavovih u Rim, da njim, posvedoči sa pokrštenje Slovena (II. 32)

Ali u Volinu sveštenici Triglavovi ostadoše verni kultusu idola, i ako se čitav grad pokrstio. Oni se povukoše u sela: "I kako /Ebbo II 13./ je Oton bio razorio hramove i uništio kipove bogovske, oni odneše van ove oblasti jedan zlatan kip Triglava, koji bejaše njihov glavni bog. Povere ga čuvanju jedne udovice, koja življaše u jednom seocetu, gde se ovo dragoceno blago teško mogaše pronaći. Udovica uvije idol u haljine, izvrati rupu u stablu jednoga vrlo debeloga drveta, i tu sakri ovu svetinju tako, da se nije mogla ni videti ni dotaći. Ostavila je samo jedan mali otvor, kroz koji neznabošci mogahu prineti žrtvu i ponude. I niko k njemu ne prilazaše, osim onoga koji prinosi žrtvu. Oton dozna za ovaj idol. Poboja se, da posle njegova odlaska on doprinese, da se narod još neučvršćen u hrišćanskoj veri vrati paganizmu; te potraži načina da ga se lukavstvom dočepa. Da su neznabožački sveštenici slučajno doznali za njegovu nameru, možda bi bili sakrili svoj paladijum u kakvo još nepristupnije mesto. Ovu delikatnu misiju poveri vladika nekom svome drugu Hermanu. To beše vešt čovek, koji razumevaše i urođenički jezik. On mu naredi, da se preobuče u slovensko ruho, pa da ode k udovici, kao da želi Triglavu prineti žrtvu. Herman posluša: Ispriča udovici, da je nedavno izbegao jednu strahovitu buru zahvaljujući jedino Triglavovoj zaštiti, i zato hoće da mu prinese žrtvu. Udovica mu pokaže sveto drvo i rupu, gde može staviti svoje ponude, preporučujući mu da nikom ne kazuje to mesto, ako misli na svoj život. On uđe u jednu tajanstvenu ogradu, baci kroz onaj otvor jedan srebrni novac, tako da se mogao čuti njegov zvuk, te da se veruje, da je zaista prineo žrtvu; po tom ga opet izvuče. Pa da bi pokazao sve svoje prezrenje prema Triglavu, on mu baci, umesto žrtve, jedan veliki ispljuvak. Zatim pregleda svuda, ne bi li mogao dići idol. Ali on beše tako dobro u stablu zatvoren, da ga beše nemoguće izvaditi. Gledajući oko sebe opazi Triglavovo sedlo obešeno o ogradu. Bilo je vrlo staro i potpuno neupotrebljivo. Diže ga i sakri, pa ga posle odnese kao dokaz onih napora, koje je učinio da se dočepa idola". Za istoriju ovog skupocenog idola znamo još i to da je kasnije vladika Oton skupio glavare i knezove slovenske i zaklinjao ih da se okane žrtvovanja Triglavu, ali sve je to bilo bez uspeha.

Svi idoli Triglavovi, vele hroničari, odlikovali su se izvanrednom izradom rezbarije.

Triglav je, kao i Svetovid, dobar prorok, i on svoju volju pokazuje ljudima, pomoću njemu posvećenog crnog konja. I Triglavov vranac kao i Svetovidov beljac ništa ne radi. Niko ne sme da ga se dotakne, sem četiri žreca, koji ga paze i timare. Po jedan žrec uvek ide za njim. On ima svoje sveto sedlo ukrašeno srebrom i zlatom, i no je visilo uvek kraj

njegova kipa u hramu njegovu. Triglav se smatrao za vrlo sklona čoveku. Način proricanja Triglavovim vrancem razlikuje se od načina po kome Svetovidov beljac proriče.

"Kad je trebalo preduzeti neki suhozemni pohod, polože najpre na zemlju devet novih kopalja, na jedan lakat daljine jedan od drugoga. Sveštenik onda dovede zauzdanog i osedlanog konja, drži ga za uzdu, tera ga da tripot u oba pravca pređe preko kopalja. Ako pri tom prelaženju ne dotakne ni jedno koplje, onda je preskakanje srećno i pohod bi se preduzimao. U protivnom slučaju odustajali su od namere." /Nerbord II 35./

Triglav je kao i bogovi sa Rujna i Retre, i kao svi slovenski bogovi pre svega bog rata. Neki naučenjaci /L. Niederle: op. cit. pg. 149-150./ misle da je Triglav verovatno podmlađena forma starog panslovenskog božanstva. On je zatim i onaj koji oblači polja travom i daje svega poklonicima svojim. U ovom poslednjem njegovom svojstvu daje ga Sefrid u isti mah kad priča o poslednjem pokušaju neznabožačkih žreca Triglavovih da pobune narod protiv vladike Otona. Taj stavak Sefridov glasi: "Žrec koji je služio idolu u Velegošću, priča Oton, naumio je podići narod na hrišćanske propovednike, obukao se u svoje sveto belo odelo, i sakrivši se u žbunje, počeo plašiti seljaka koji je bio pošao u grad na trg. "Stani, čoveče, i čuj reči moje", reče mu on, "ja sam bog tvoj, ja sam taj koji oblačim polja travom a šume liščem; plodovi zemlje i drveća i stada, i sve što služi čoveku, sve je to u mojoj vlasti, to dajem poklonicima svojim, a to imam od protivnika mojih. Kaži narodu u Velegošću da ne prima tuđega boga." /Sefr.. 129./

IX Stribog.

Ovo božanstvo spominje se u Nestorovoj hronici /Chron Nest. c. XXXVIII pg. 46, 27./ uvek uz Perunovo i Dažbogovo ime. Sem Nestora spominje Striboga i ep "Slovo o polku Igorevu" /Ed. N. Potrebna pg. 39-36./ u stavku koji glasi: "Se větri, Striboži vnuci vejut ´ ´ s morja strelami" što znači "Eto vetrovi, Stribogovi unuci duvaju s mora strelama."

Iz ovog malenog broja spomenika, posve nam je jasna funkcija ovog slovenskog boga. Prema Jagićevoj etimologiji Striboga, čije ime on dovodi u vezu sa glagolom (st'r'ti) stěřeti, litvansko styrieti, nemačko starr, steif sein, erstarren ukrotiti, se očvrnuti, zalediti se, bio bi Stribog i bog mraza.

Međutim je, čini se, kud i kamo verovatnije dovesti Striboga u vezu sa indoevropskim korenima reči *sreu (to je tako zvana sredina prevoja, a nizina je *sreu, koja znači strujanje, tečenje, tok. Otud u sanskrtu sravas, što znači reka; u gotskom stroun, što znači struja, reka, bura; u nemačkom Sturm što znači bura i Strom znači struja, reka; u litavskom strava što znači teče i strauts što znači nabujali potok od kiše; napokon i naša reč struja, koja označava reku; a u staroslovenskom jeziku struja znači strujanje, tok vode.

U crkvenim stihirama se peva na Bogojavljenje na primer: "i svojih ´ ´ vod ´ ´ vozvraščajet ´ ´ struji" što znači "i vraća tok svojih voda;" ili "struji osvjatil ´ ´ jesi Jordanskija", što znači i "osvetio si vodu Jordansku". U Bugarskoj ima reka desno od Ril-planine i zove se Struma; stari Grci su je zvali stry-mon. Reč je ova svakako slovenskog porekla. Severne hladne vetrove, koji su duvali od te reke Strume, Grci su zvali "Strimonski vetar" (Strimonios anemos).

Međutim, ono "t" koje se nalazi u našoj reči "struja" i drugim navedenim indoevropskim rečima, javilo se po glasovnom zakonu, po kome se u početku reči između sibilanta i "r" umeće "t" ili "d" na primer u reči "zdrav" itd. Reč – stru – znači komešanje strujanje i biće verovatno onomatopejskog postanka. To strujanje može biti i u vodi i u vazduhu; u vazduhu se javlja kao vetar i bura.

Pošto su Stari Sloveni živeli baš u takvim krajevima gde je bilo u izobilju hladnih vetrova, taj *bog* dobio je ime *bog* struje, *bog* hladnih vetrova ili Stribog.

Krek /G. Krek: op. cit. pg. 410./ smatra Striboga bogom bure i nevremena.

X **Simargl**

Ime ovoga božanstva različito je zabeleženo: Nestor ga beleži razdvojeno na Sim' i R'gl', dok ga kasnije spomenici beleže kao Semor'gl'. Šafarik /Ljafarik: Slovenské Starožitnosti" II izd. Prag, 1863./ ga međutim, naziva. Na svaki način je Simargl bio bog lokalnog karaktera, a tvrdnja, da Simargl u opšte ne pripada slovenskom Panteonu, kod tolikih verodostojnih spomenika, i suviše je smela. /L. Leže: op. cit. pg. 124./

Samim imenom vrlo je teško odrediti svojstvo ovoga slovenskog božanstva, i to tim pre, što mu je i ime različito zabeleženo. Izvori nam opet sem zabeleške njegova imena ništa više o njemu ne kazuju. Sva nagađanja slovenskih mitologa o funkcijama ovoga božanstva su samo hipoteze. Ipak je tvrdnja Ležeova, da se etimologijom imena Simarglova, pa bilo da se čita zajedno ili razdvojeno, ne dobija na slovenskom jeziku nikakav smisao, i da je ovde reč o nekom stranom božanstvu, neosnovana. Leže zato ipak tumači "na svoju odgovornost" Simaragla kao Sedmoroglav tj. kao boga sa sedam glava. Dovodilo se ime Simarglovo u vezu sa jednim tekstom iz Biblije koji glasi: "Svaki je narod stvorio sebi bogove. Ljudi Gutini stvoriše Nergala; ljudi Hamatini načiniše Ashila". N. Gedenov, a s njim i Jagić, vide u Simarglu pokvareno grčko: Sem Herakles. Bielovski je na svaki način pogrešio, kad smatra Simargla za neku zamenu Svaroga.

Ne bi li možda etimologija koju ćemo kušati da izvedemo bila dobra?!

Reč Simar'gl ili Simar'gl' analiziraćemo na Sima – i – r'gl' – kako ih i spomenici često navode. Drugi deo reči r'gl' dovodimo u vezu sa korenom r'g, r'y- a to je naš glagol rgati ili kao kompozit izrgati. U nas se često čuje pridev izrgan u značenju izrađen, iskidan. Tako se na primer kaže: "izrgo se od rada". Taj glagol rgati znači upravo kidati (u nas se čuje još i glagol gurnuti: to je taj isti glagol: rgnuti – grnuti – gurnuti).

Značenje rgati (kidati) može da se proširi i na glagol terati, goniti. Ima u nas reč "roga" što znači otkinut komad drveta, kolac, batina (vezuje se stoci za noge da se ne razbeže). Reč r'gl' rastavili bismo na r'g-l'; nastavak – l' je nešto obično u starosl. jez. na primer: pek-l', što znači pakao. R'gl' bi dakle značilo teranje, kidanje, gonjenje, odbijanje (gonilac – odbijač). Ako sad sa ovim značenjem drugog dela reči razmotrimo reč "Sima – r'gl'", dobili bi smo Simargla kao onoga koji goni Sima. Ako međutim, uzmemo Šafarikovu zabelešku toga božanstva tj. Zima – r'gl', dobićemo onoga koji goni Zimu, studen. Sima – r'gl' bi prema tome bio bog koji goni i tera zimu, dakle bog Zimogonja.

Ovaj tumač čini se blizak istini, i daje nam ujedno i pobliže određenje boga Simargla i njegove funkcije na slovenskom Olimpu.

XI **Mokoša**

Među ostalim bogovima čije idole podiže Vladimir nalazi se i Mokoša. Nestor Mokošu redovno spominje uz ostala božanstva. Veselovski ime Mokoše nalazi pod imenom jednog lica koje igra ulogu vračare. /Veselovski: Žurn, Minist. Nar. Prosv. 1889./ Sveštenik pita neku ženu pri ispovesti: "Nisi išla k Mokoši?" Ime Mokuše sačuvalo se do danas u folkloristici sev. Rusije i označava jednu ženu, koja se javlja za vreme velikog posta, obilazi kuće i nadgleda prelje.

Ako se okreće čekrk u Rusa na severu, pa zaškripi oni vele da to Mokuša prede. Ako pak neko neostriženo jagnje izgubi vune, veli se da ga je Mokuša ostrigla. Kraj makaza se i noću ostavlja pramen vune kao ponuda Mokuši. /Vajsov Komentar Slova o polku Igorevu, citira Veselovski I s./

I ako Krek osporava tačnost Jagićeve pretpostavke i veli da je Mokoša prevod grčkog "malakia", ipak izgleda da Jagić nije pogrešio, kad je smatrao Mokošu kao zlo božanstvo, koje navodi na Onanov greh.

Kip Mokoše, kako ga prikazuje Vollmer, /Vollmer, op. cit./ i ako ne znamo na osnovu čega, koji je predstavljen kao strašna nakaza, sastavljena od različitih delova telesa raznih životinja, nosi znake ozbiljne verovatnosti.

Ime Mokoše moglo bi doći možda od grčke reči mogosoi što znači muka, nevolje. Mnogo je verovatnija etimologija analizirane reči na Mokoš. *Mok* bi bio koren reči *a – oš* – nastavak, kako u naših imena Miloš, Uroš, Prvoš, itd. te nije tako nezgodan kakvim ga smatra Leže. Koren *Mok* trebao bi da znači ružan, gadan; s tim korenom dolaze u vezu naše reči *mok-ar*, *mok-rina*. Božanstvo Mokoše bi dakle značilo božanstvo rugobe, a imalo je valjda da podseti na čoveka sa sasvim strastima, koje su simbolički te razne životinje, iz kojih je kip bio sastavljen, predstavljale.

XII **Radgost**

Radgost je slovenski bog, o kome je vrlo teško sa sigurnošću govoriti; i ako ima dosta spomenika o njemu.

I njegovo je ime kao i Volosovo i Simarglovo različito zabeleženo. U egzistenciju Radgosta kao boga sumnjali su naučenjaci (Brückner) verovatno zato što je još Titmar mislio da je ime Radgost, ime jednog grada, a ne slovenskog boga; zatim je Radgost priznat kao božanstvo prema mišljenju Adama Bremenskog (Kruse, Lisch, Bernar); napokon su naučenjaci izjednačivali Radgosta sa Svarožićem (Niederle, Giljferding) svakako iz toga razloga, što su izgleda i Titmar i A. Bremenski opisivali jednog te istog

boga; Titmar pod imenom Svarožića (Zuarasici) a A. Bremenski pod imenom Radgosta (Radigost).

Da bi ovo razmimoilaženje Titmara a A. Bremenskog donekle izgadio, Gilferding tvrdi, da je Titmar o Radgostu pričao po čuvenju.

Poznato svetište boga Radgosta nalazilo se u gradu Radigošću, u zemlji Ljutića a plemenu Ratara. Grad Radigošće dobio je to svoje ime svakako po imenu boga Radgosta.

Titmar nam o Radgostovu hramu i bogovima u njemu opširno priča: "U unutrašnjost (velelepnoga hrama Radgostova) stoje kipovi bogova vešto rukom izrađeni; na svakome je urezano ime njegovo; na glavi su im šlemovi, pokriveni su oklopima te izgledaju strašni. Prvi od njih zove se Svarožić; svi ga neznabošci štiju i klanjaju mu se više nego ostalim bogovima. Ovde se čuvaju i zastave, i iznose se iz ovih svetilišta samo u slučaju ratnoga pohoda. Tada njih nose pešaci.

Radi čuvanja ovoga blaga i hrama postavljeni su naročiti žreci, koji, kad se narod skupi u hram da žrtvuje idolima, i (umilostivi) ublaži njihov gnev, jedini imaju prava da sede, dok ostali narod stoji; žreci redom nešto za se gundaju i u stranu raskopavaju prstom zemlju, da bi tako ispitali sudbinu i prorekli neizvesnost. Kad to svrše, onda zelenom travom pokriju jednoga konja, koji se smatra kao najveći u celoj zemlji, i sa pijetetom i molitvom ga vode da pređe lagano između dvaju za zemlju utvrđenih kopalja; tim bogom nadahnutim, konjem ponovo bi gatali ono što su prvi put već bili izgatali; i ako bi se i po drugi put proreklo ono isto što i prvi put, tada ispunjavaju naumljeno delo; u protivnom slučaju ožalošćeni narod odriče se svoga preduzeća. Oni od najranijih starina propovedahu još i ovu zabludu: verovahu, da ako im preti kakva duga i strašna pobuna, tada izađe iz mora jedan vepar, koji ima dva duga zuba kao braniče i valja se po talasima, krećući ih uz jedno strahovito šuštanje.

Koliko god srezova ima u ovom kraju, toliko ima i žreca i hramova sataninih, koji nevernici obožavaju. Nu grad, o kome sada govorih, zauzima prvo mesto. Polazeći u rat njega pozdravljaju, a i kad se kući vraćaju sa srećnog pohoda, njemu donose svu pljačku. Ždrebom ili pomoću konjskog gatanja, oni se brižljivo izveštavaju i o najljudnijoj žrtvi, koju sveštenici moraju podneti bogovima. Ljudska krv, a i krv domaćih životinja, umiruje njihovo najveće besnilo." /Titmar VI 23./

Čudno je u ovom stavku, uz druge stvari to, da Titmar u Radgostavu hramu ne nalazi na prvom mestu Radgosta nego Svarožića. Po treći put nalazimo gatanje pomoću konja, a način gatanja je opet posve drugačiji nego onaj kod Svetovida i Triglava.

Adam Bremenski veli nam o Radgostu: "Od slovenskih naroda, koji stanuju između Labe i Odre, najsilniji su Retarijani. Njihov najmnogoljudniji grad jeste Retra, koji je u isto doba i sedište idolopoklonstva. U njemu ima jedan hram satani posvećen, čiji je knez Radigost. Njegov je idol od zlata, a postelja od purpura. Grad ima devet vratnica; od svuda je opkoljen dubokim jezerom; prelazi se preko jednog drvenog mosta, koji je dopušten samo onima, koji dolaze radi prinašanja žrtve, ili da pitaju proroštvo za savet. Od ovoga hrama do Hamburga ima, vele, četiri dana hoda." /A. Bremenski, II 18./ Ovome bogu Radgostu, priča dalje Adam Bremenski, prinet je na žrtvu i vladika Jovan, kad, postavši zarobljenikom Retarijana, nije hteo da se odreče svoje vere.

Helmold /Helmold 1, 2 – 23./ nam takođe spominje boga Radgosta, i to pričajući o jednoj borbi između plemena Ljutića i Retarijana "koji usled starine svoga grada i glasovitoga hrama, gde se pokazuje Radgostov idol, tvrđahu, da su oni najplemenitiji, jer ih pohode sva ostala slovenska plemena zbog pitanja proroštva, i radi prinošenja godišnjih žrtava".

Jedan spomenik o Radgostu imamo i iz XVIII veka. Stredovski /Sacra Moraviae historia, Salzburg, 1710./ u svom delu "Moravia Sacra" veli da brdo Radhost u Moravskoj duguje

svoje ime nekom idolu Radgosta, pa veli dalje: "Beše na tom brdu jedan hram Radgosta (Radhosta). Nekada neznabošci slavljahu tu, prvih dana posle letnje solsticije, praznik posvećen bogu. Danas još na taj breg dolaze u velikom broju verni iz parohije Hochnjald-a, Rožnova i Frideka, pa čak i obližnji Slovaci iz Ugarske; i po jednom vrlo starom običaju, ne mešajući u ostalom nikakvu sujevericu, oni se tu odaju zadovoljstvu pića i igre".

Ime Radgostovo sačuvalo nam se i u osobnim imenima. Tako Miklošić tvrdi da je u Kranjskoj oko 975. god. živeo jedan Slovenac koji se zvao Radagost; u nas postoji ime Milogost, u Čeha Nostirád, a u Galiciji selo Radgoszcs. Mater Verborum upoređuje Radgosta sa Merkurom.

XIII Trojan

Kad je reč o bogu Trojanu, po nekim starijim spomenicima, ili demonu (caru) Trojanu po našoj narodnoj priči, odmah se sećamo i slavnog rimskog cara Trajana, čija se uspomena do danas živo održala u Rumuniji, Rusiji, Bugarskoj i našoj državi.

Spomenici imena Trajanova nisu retki. U Kijevske guberniji pokazuje se i danas Trojanov val (bedem); u Rumuniji: Valul lui Trajan, (Trojanov šanac); masa lui Trajan (Trojanov sto stena), pratul lui Trajan (Trojanova livada); u Bugarskoj: Trojanov drum, koga Turci zovu Trajan jol; napokon u našoj državi se u Mostaru jedan most zove Trojanov most; u Dalmaciji ruševine grada Burnum-a zovu se Trajanov zamak; ruševine nekog starog grada kraj N. Pazara takođe se zovu Trojanovim imenom, na koncu Trajanova tabla i ostaci na Dunavu, i grad Kulina porušen u srednjem veku takođe nosi ime Trojanovo. /Leže str. 132-33./

Naša narodna pripovetka opširno priča o Trojanu.

Teško je reći da je Trojan bog ili demon slovenski, nešto posve drugo od rimskog cara Trajana, i zato se u ovom slučaju moramo složiti s Jagićem, da je ime Trojanovo postalo od imena rimskog cara Trajana.

Sećanje na rimskog cara Trajana bez sumnje je bilo očuvano na Balkanskom poluostrvu i donjem Dunavu, u doba kad su Sloveni došli na Balkan.

Mnogobrojni gradovi duž Dunava i Save, pa zatim mnogi putevi, mostovi, klanci itd. sve se to vezivalo za ime Trajanovo.

Te gradove ili vojnička utvrđenja, koja su bila u ruševinama, leglo "zmija i jakrepa", obilazio je narod i plašio ih se, verujući da su puni zlih demona, i da su šta više te ruševine i njihovo stalno sedište. A kako su svi ti porušeni gradovi nosili Trajanovo ime, to je onda stvoren i jedan nov demon, koji je kasnije zadobio mesto među prvima, a koji se nazvao Trojanom.

U poznije vreme je narod svaki stari razrušeni grad, ma on i ne bio iz doba cara Trajana, nazvao Trojanovim, ali sad ne više po caru Trajanu, nego po demonu Trojanu, jer je verovao da u svakom starom gradu stanuje i živi Trojan.

Stariji spomenici nam sem imena Trajana, ne daju nikakvih detaljnijih podataka o njemu. Jedino i gotovo sve što o Trojanovim svojstvima imamo, to je ono, što nam naša narodna pripovetka o njemu priča.

Spomenik "Otkriće Svete Marije božje u paklu" iz XII veka kazuje nam da su Trajan, Horz, Veles i Perun bili ljudi; a "Apokalipsis apostola", apokrif iz XVI veka, veli isto tako da su Trajan, Perun i Horz bili ljudi, a tome dodaje još i to, da je Perun živeo kod Grka, Horz na Kipru, a Trajan u Rimu kao car rimski. /L. Leže, str. 131./

Oba ova spomenika hoće, izgleda, da dokažu to, da su Sloveni obične ljude divinizirali i obožavali; ali sem ova dva spomenika, nijedan od mnogobrojnih drugih, ne govore nam ništa o ovoj osobini Slovena.

"Slovo o polku Igorevu" nam sem toga, što Rusiju zove zemljom Trojanovom, takođe ne daje nikakve druge detalje o ovom bogu.

Vukov Rečnik i Milićevićeva "Kneževina Srbija", daju nam jedini detaljan opis Trojana i njegovih svojstava, onako, kako je narod ta svojstva Trojanova od danas sačuvao.

Na planini Ceru, u okolini Šapca, u blizini Trojanova grada, življaše neko lice pod tim imenom, veli Vuk u Rečniku.

Svake noći iđaše on u Srem kod kakve žene ili devojkice. Bojaše se sunčanih zrakova, da ga ne sprže, i zato od dragane odlažaše pre sunca. Kad dođe kod svoje drage, dadu konjima zobi; a kad oni pojedu zob, i petao zapeva, on se odmah vraća u svoj zamak. Jedne noći brat ili muž jedne njegove dragane metnu u zobnice konjima peska mesto ovca, pa poseče jezik svima petlovima, da ga pevanjem ne probude. Kad car pomisli da je vreme da ide zapita svoga slugu da li su konji pojeli zob. Sluga odgovori da nisu, a petlovi ne mogahu pevati, te se tako Trojan odocni kod svoje drage. Najzad videći u čemu je stvar, usedne na svoga konja i pojuri zamku. Sunce ga stiže na putu; on se sakrije pod jedan plast sena; nu dođoše volovi i rasturiše seno, te tako Trojana dohvati sunce i sprži. /L. Leže, str. 134-135./

Milićević u svojoj "Kneževini Srbiji" ovu priču, ovako priča: "U jednom zamku na planini Ceru življaše car Trojan. Imađaše tri glave. Jedna gutaše ljude, druga životinje, a treća ribe. Danju boravljaše u svome zamku na Ceru, a noću u Širinu na Savi. Narodu se nije dopadao ovaj način života, te ode i potuži se sv. Dimitriju, jednom od Trojanovih slugu, i zamoli ga, da upita svoga gospodara: čega se on boji: "Bojim se samo sunca" odgovori Trojan. Doznajući to sv. Dimitrije da konjima pune zobnice peska mesto ječma, a ljudima zakaže, da svaki svojim petlovima povadi jezike, da ne bi pevanjem objavili Trojanovu zoru. To njega omete, te se zadocni i sunce ga uhvati. On se zarije pod plast sena; ali dođe bik te prevrne seno i on se rastopi. – Priča dalje veli, da je Trojan u tom beganju ogluueo u selu Glušci, izgubio tabane blizu sela Tabanovci, oslepio pored sela Slepčević, izgubio štit pored sela Štitari, a najveća mu se nesreća desila blizu sela Desića." /L. Leže, str. 134-135./

Onde gde se u prvoj (Vukovoj) priči kazuje, da Trojan ide svake noći kod kakve žene ili devojkice, imamo pojavu božanstva, koje se javlja u ljudskom obliku, zato da bi zadovoljilo svoje erotične prohteve sa smrtnim ženama; slučaj vrlo čest u religijama mnogih naroda. /Dr V. Čajkanović: Studija iz religije i Folklor, Etnogr. Zbornik XXXIV izd. Akad. Beograd, 1924./

Nije slučajno ni to da baš volovi (u prvoj priči) i bik (u drugoj) rasturaju seno, i time konačno uništavaju tog zlog demona koji guta ljude životinje i ribe. Narod svakako veruje u ovom slučaju, da je u tim volovima i biku inkarnirano kakvo dobro božanstvo. Naš

narod veruje da su vo, petao, zmija i vuk životinje, u koje se vrlo često pretvaraju pojedina božanstva ili demoni.

Da se opet žene i devojke bez otpora čak i vrlo rado podaju Trojanu ima opet svog dubljeg razloga. Tu se radi o porodu. Najbolji junaci, po verovanju našeg naroda, potiču od takvih demona kao što je Trojan, zatim od Zmajeva ili Vila.

"Što god ima Srbina junaka
Svakoga su odgojile vile
Mnogoga su zmajevi rodili"

veli naša narodna pesma "Miloš Obilić zmajski sin." /Dr V. Čajkanović, Stud. iz Rel. i Folkl./

XIV Ruđevid – Gerovid (Jarevid) – Porevid

Ova tri slovenska boga vrlo su malo ili ni malo do danas objašnjena. Oni se obično tek uzgredno spominju, kao da su bogovi tek od sekundarne važnosti.

Istina ovi su bogovi lokalni, ali se zato oni u mestima u kojima se obožavaju slave, sa velikim poštovanjem i naročitim ceremonijama.

Time što se završavaju nastavkom – vid – dakle kao i Svetovid, mislili su neki naučenjaci, da se ovi bogovi varijanti Svetovidovi. /Leže, op. cit./

Uza sve to što nam Saks Gramatik priča o idolu Ruđevida, koji se obožavao u Karentini, mi ipak ne znamo svojstva ovoga slovenskoga boga. Znamo, međutim, samo toliko da je idol njegov imao 7 glava i 8 mačeva; 7 oko pasa a osmi u desnoj ruci. Najvažnije iz svega Saksova izlaganja je to, što Saks upoređuje Ruđevida sa Marsom. Po ovome bi Ruđevid bio specijalno bog rata.

Ali nam i za Gerovida (Herovith) biografi Otona Bamberškog (Ebo i Herbord) vele da je on isto što i rimski Mars. I jedan hram bio je njemu sagrađen u Velegošću. U tom hramu visio je na zidu štit Gerovidov; neobično velik, lep rad, pokriven zlatnim pločicama. On se smatrao za tako veliku svetinju, da ga se niko nije smeo dotaći dok je visio u hramu, a samo u vreme rata su ga građani Velegošća skidali sa stene i nosili pred vojskom uvereni u pobjedu pod njegovom zaštitom. /Giljferding: Op. cit./

Jedan nemački sveštenik uzme jednoga dana štit iz hrama, i pod njegovom zaštitom, jer ga se niko nije smeo dotaći, pobeže.

Praznik Gerovida se slavio sa velikom svečanošću. Vladika Oton priča da je pri prolazu kroz Velegošće video Gerovida svega pokrivenog zastavama, i to radi toga, da se što bolje proslavi praznik Gerovidov. Gerovida su štovali i Gavaljani u Gavelbergu, i pri praznovanju njegova praznika nosili su po gradu razne znakove. /Ebbo, 71./

Anališući etimološki ime Jarevid (Gerovid) doći ćemo do pozitivnih rezultata određujući pojam funkcije dotičnog boga. Ime Jarevid je kompozit iz Jare (jaro) i vid. Prvi deo reči dovodimo u vezu sa *jaro koje imade i danas svoje reflekse u svim slovenskim jezicima npr. u starosl. *jar* - opor, strog; *jarost* - jed, zor, sila; ruski japyi- pršljiv srčan;

jarost' – besnilo, pomama; naše jarost, jara, jar, jarina (mesto gde se voda peni); u lužičkosrpskom jagu – gorak, jegu – krt, ljut. Isti koren reči stoji u vezi sa grčkom rečju dzorus što znači vatren, jak, i sa latin. ira (iratus) – srdžba, u sankrtskom irasyati – ljuti se.

Prema tome bi Jarevid bio bi bog srdžbe, jarosti i rata. Gerovid je samo modifikacija korenitog glasa Jarevid.

Isti koren nalazimo u vlastitih imena: Jaroslav, Jaromir, Jarognev itd.

Bog *Porevid*, koje je takođe bio sagrađen jedan hram imao je pet glava, ali nije imao oružja. Sem ove pojedinosti ništa više ne znamo o ovom slovenskom bogu. Možda bi se ime njegovo moglo dovesti u etimol. vezu sa staroslov. glagolom p'ra – ti, praes. porjon – borim se, otud i imenice – *spor*; ras – *pra*, po – *pri* – šte. Prema tome bi i Porevid bio bog boja.

I njega je vladika Apsalon spalio između ostalih idola slovenskih bogova.

XV

Pripegala – Podaga

U jednoj pastirskoj poslanici arhiepiskopa Adelgota iz Magderburga još iz 1108. godine, kojoj je danas dokazana verodostojnost, pominje se bog Pripegala. Stavak u kome se Pripegala spominje glasi: "Ovi grozni ljudi, Sloveni, podigli su se protiv nas; svojim idolopoklonstvom profanisali su Hristove crkve... Oni su poplavili našu zemlju. Hrišćanima seku glave, pa ih prinose na žrtvu. Njihovi fanatici tj. sveštenici govore na njihovim gozbama: "Naš Pripegala hoće te žrtve". Oni kažu Pripegala, nu to su Priape i sramni Belphegor; oni drže pred svojim hramovima pune pehare krvi, i urličući oko njih strašnim glasom viču: "Radujmo se, jer je Hristos pobeđen; pobeda je na strani pobedonosnog Pripegale". /Leže, op. cit./ "... Da bi se mogle čuti radosne pesme u slavu Boga, umesto strašne neznabožačke huke u slavu Pripegale", vladika poziva hrišćane na rat protiv Slovena.

U ovom stavku ima dosta preterivanja u opisu Slovena i žrtvovanja Pripegali, a opet ima i izmišljanja, kad vladika kaže da je Pripegala u stvari Priape i Belphegor, za koje Stari Sloveni, verovatno, nisu ni znali. Tendencija ovog preterivanja je jasna; vladika želi da prikaže stanje što je moguće gorim da bi potakao hrišćane na rat, a Papu uverio da je takav rat bezuvetno potreban. Stavak je ovaj ipak važan, ako ne drugog čega radi, a ono zato što nam on jedini spominje ime Pripegale.

Tumačenja imena Pripegale sa rečju Pribihvala (Brückner) što znači onoga, kome pripada sva hvala i slava, i ako je verovatno, čini se da nije posve tačno, ma da i naša imena sa početkom – pribi kao na primer: Pribislav, Pribimir itd. idu u prilog ovog tumačenja.

Faminičinijev predlog, koji Pripegalu tumači kao Pripekalo, tj. onaj koji peče, dakle kao boga Sunca, izgleda verovatniji, tim pre što i Leže vidi u imenu Pripegale neki epitet Sunca.

Da Pripegala ima neke veze s Suncem, izgleda da je tačno, ali nam navedeni spomenik izričito veli da je Pripegala neki grozni bog, kome na žrtvu prinose Sloveni mrtve glave poubijanih hrišćana. I ako u ovom stavku bezuslovno ima preterivanja, ipak ima i

istinitosti, jer nam i drugi spomenici vele da su Sloveni po jednog hrišćanina godišnje žrtvovali pojedinim bogovima, jer se, vele oni, bogovima naročito dopada hrišćanska krv. Pa onda i doba (1108. god.) u koje je ovaj spomenik napisan, a to je doba kada Baltički Sloveni ne behu još posve pokršteni, dokazuje nam da u ovom iskazu arhiepiskopa Adelgota mora biti i nešto istine.

Što se tiče etimologije Pripegalina imena, ono se može rastaviti na Pri-pegala; a pegala – pak na – pega – kao koren reči i – la – kao nastavak (kao npr. u rečima: ži-la, si-la, itd.). Pega – je ista naša do danas očuvana reč "pega", pjega (mrlja, fleka) tj. ona pega, koja se dobija od sunčane vrućine (Sunca). Takvu, od Sunca dobijenu, pegu Nemci zovu Sommersprosse. Istu ovu reč sa istim značenjem nalazimo u poljskom jeziku: – piega; – u češkom: – peha (piha); u ruskom: pěžina (mrlja), ili pėgii (šaren, na pr. konj šarac); u Hrvatskom dij.: piknja (tačka), u grčkom: pitta (od pik-ja) smola; u latinskom: pix; u nemačkom Pech.

Sve ove reči svode se na zajednički indoevropski koren *pig-peg – što znači smetati, šarati, naružiti, kvariti, uništiti. (U grčkom na pr. pik-ros znači gorak, težak). Pegalo ili Pegala značilo bi onoga koji kvari, uništava, razara.

U letskom jeziku (narodu) postoji tradicija o imenu "pikols" koga su stari Leti shvatili kao boga smrti, a stanovao je u pekle (letski pekle znači provalija). Prikazivali su ga kao starca sa bledim likom, sede brade, i belim platnom preko glave. Pred njim su stajale tri lubanje: čovečija, konjska i kravlja.

Možda je bilo i malo međusobne sličnosti u razvoju Pripegale i Pikola. Pegala je dakle prema svemu ovome bio bog zlih dela. Reč – Pri – znači samo potenciju te radnje (koja se kasnije kazuje rečju "sasvim") na pr. prići – sasvim doći: pridati, priliti, itd. Pripegala je dakle onaj koji sasvim uništava i razara, dakle bog razaranja i smrti. Verovatno je i Pripegala kao i drugi slovenski bogovi, bio bog razaranja i smrti samo za neprijatelje svoje i slovenske.

Samo po jednoj zabelešci Helmoldovoj o *Podagi* koja glasi: "Sloveni imaju vrlo različne oblike sujeverja. Jedni njihovi bogovi imaju svoje likove u hramovima, kao idol Plon, koji se zove Podaga...", vrlo je teško govoriti o ovom božanstvu slovenskom.

Tumačenje Mareticevo, koji ime Podaga tumači kao Budigoj, prema kome bi Podaga bio bog budnoće (života), kolikogod da je oštroumno, ipak nije dovoljno obrazloženo.

Međutim, tumačenjem Podage u Pogoda, (ovakva metateza glasova nije nemoguća) pa zatim uz pomoć etimologije novo dobivenog – *Pogoda* – može se ipak nešto više dobiti o ovom bogu.

Zamena Podaga – u – Pogoda – može se učiniti tim pre, što i Dluškoš spominje neku boginju koja se zvala Pogoda.

Reč Pogoda mogla bi se analizirati u po-goda.

Goda ili staroslovenski god, značilo je vreme, rok, termin, cilj; a pošto su radnje u polju usko vezane za vreme, postao je Pogoda i bog poljskih radova i useva; a za određeno vreme su isto tako određeni i razni lovovi: na ribu, zveri itd. onda je Pogoda značio i boga lovca. Da je ovo tačno potvrđuje nam i glagol pogoditi – gađati, što znači ciljati nišani, koji je postao takođe od korena – god. I u letskom jeziku imamo glagol gadat što znači paziti, od istog korena. Čini se da je u tom smislu i naš pridev pogodan tj. onaj, koji odgovara izvesnom cilju, planu, nameri itd. a isto to i ostala imena to znače: z-goda(n); ugod-an itd.

U poljskom jeziku godzić znači gađati, a poljski pridev godny znači dostojan ili po-god-ny znači lep; po-god-a znači lepo vreme. U češkom opet imamo glagol hoditi znači bacati, gađati, ili imenicu hod znači zgoda.

Prema ovoj etimologiji Pogoda ili Podaga, bi značio onoga koji odgovara nekom određenom cilju (po mestu), dakle bi bio bog lovac, ili cilju (po roku) dakle bog vremena.

XVI

Jula – Crnobog

Sve što nam spomenici o božanstvu *Jule* daju, to je ime toga boga i neko njegovo koplje, koje je bilo privezano za neki stub.

Srednjevekovni hrišćanski kaluđeri su i Julu doveli u vezu sa Julijem Cezarem.

Jula je bog lokalnog karaktera, vezan usko za grad, koji se na svaki način po njemu i zove Julin ili Wollin.

"Zlog boga (Sloveni) na svom jeziku zovu đavo ili Crnobog..." veli Helmold, a malo dalje: "Sloveni /L. Leže, op. cit./ imaju jedan čudnovat običaj. Na gozbama oni se svi obređuju jednim peharom, uz koji izgovaraju i neke reči, rekao bih, ne radi molitve, već radi proklinjanja u ime svojih bogova – dobra i zla; veruju da sve što je dobro dolazi od dobrog boga, a zlo od rđavoga. I tkao oni i zovu to božanstvo na svome jeziku Crnobog".

Iz verovanja da je na slovenskom Olimpu postojao *Crnobog*, nastao je onaj poznati dualizam u slovenskoj mitologiji, u kome je na jednoj strani bio Crnobog, bog svega zla, a na drugoj na suprot Crnobogu iskonstruisani Belbog. Crnobog je jedini bog koji ljudima čini zla, on je jedini stavljen na suprot mnogobrojnim i moćnim bogovima koji su skloni ljudima. No i ako ima moćnijih bogova na slovenskom Olimpu od Crnoboga, ipak je važno to da Crnobog nije zao demon ili neki polubog, nego je on punopravni slovenski bog. "Kad polja i njive mrtvački plašt pokrije, kad hladni vihor nosi sneg i zatrpava gudure u zimu, tada Črt gospodari" veli Nodilo. Ovim inspirisan Nazor /G. Krek: op. cit./ peva Črtu: "Gle mrtvački pokri odar – širno polje – Vihor huji kroz gudure i kroz gaje – navešćuje zemlji črt je sad vladalac i gospodar."

O bogovima. Rinvidu, Turipidu, Puruvidu i Pizamar, sem zabeležaka imena njihovih u Knitling Zagi, ništa više ne znamo.

XVII

Vesna – Devana – Siva (Živa) – Morana

Čudno i posve neprirodno bi bilo, kad Sloveni, koji su imali toliko bogova, ne bi znali ni za jednu boginju; ovo bi u ostalom bila i jedna retkost u istoriji razvoja pojedinih religija. Da je kultus boginjama uistinu postojao, potvrđuju nam i razni pisani spomeni. Neku boginju spominje nam Titmar (VIII 64) i veli da se njen lik nalazio na zastavi. A kad je jedan nemački vojnik ovu zastavu probušio bacivši se kamenom dobiše Ljutići, koji su se caru bili potužili, dvanaest talenata odštete. Ljutići izgubiše zastavu još jedne boginje

prelazeći preko reke Milde, koja je jako bila nabujala, veli Titmar. I Helmold nam spominje jednu boginju Polabljana, koja se zove Siva.

Boginja, koja bi se sa nekom sigurnošću mogla staviti u Panteon slovenskih bogova i boginja, jeste Vesna. /VI. Nazor: Slavenske legende, Zadar, 1900./ Vesna je boginja koja predstavlja vedro godišnje doba, a ovo svojstvo njezino daje i objašnjava nam i samo njeno ime.

Etimologiju imena boginje Vesne daje nam Krek na taj način, što ime njezino dovodi u vezu sa staroindijskom rečju – vas – što znači biti jasan, svetao, svetlost. Vesna tj. "svetlo ili godišnje doba, koje donosi svetlost (vedrinu)," može se uporediti i sa st. ind. – Vasanta – koje u avesti glasi: vanri; u st. pers: vahara; u novopers: bahar; u grčkom žar; u lat: ver mesto verer, veser proleće; u st. nord: vbr, u lit: vasara što znači leto. Nazivi proleća kod raznih naroda i u raznim jezicima nalaze svoje jedinstvo u korenu: – vas. – Prema svemu ovome, izgleda da je Vesna bila boginja proleća.

Lada, koja je vrlo često spominjana kao boginja slovenska, u opće i ne spada u Panteon slovenskih bogova i boginje.

I *Devana* je boginja proleća, a uz to još i boginja plodnosti. Dluško je Devanu našao kod starih Poljaka pod imenom Dzevane, i uporedio ju je sa Dijanom. Dluško nam spominje i boginju Zizileliju (Dzidzilelya), koja bdi nad sudbinom detinjstva, i isto je što i Venus. /L. Leže: op. cit. pg. 160./

I ako su neki mitolozi primili Sivu kao slovensku boginju ipak zato njena egzistencija kao boginje nije dokazana. Premda nju i Helmold navodi uz Proba i Radgosta, a Mater verborum ju naziva dea frumenti, izgleda da ona ipak ne spada u Panteon slovenskih bogova, i da je sve ovo o njoj izmišljotina.

Zlo božanstvo *Morana* jeste boginja zime i smrti. Sećanje na Moranu ili Moru očuvalo se do danas u našem narodu.

Morom se kod nas smatra veštica koja se pokajala i zarekla da neće više ljudi jesti, nego ih samo noću pritiskuje i dihanje im zaustavlja. Gdekoji opet misle da je devojka koja će postati veštica, dok se uda. Koga pritiskuje mora, treba da stavi za vrata one sobe gde će spavati metlu naopako kad pođe spavati. /Vukov Rečnik pod rečju: "mora"./ Možda je ime Mora postala narodnom etimologijom od moriti.

I Lada i Morana pripadaju tradicionalnoj književnosti.

XVIII

Vukodlak

Različite životinje (bik, konj, zmija i razne ptice) su vrlo često predmeti obožavanja u istoriji religija. Kroz fazu obožavanja životinja, u svojoj religijskoj evoluciji, prošao je skoro svaki narod, pa i naš. Verovanje u životinje kao oblik, u koji se utelovljuju različiti, većinom, zli duhovi, ili pak pojedina božanstva, je jako, naročito, u našem narodu; a i kod ostalih Slovena nije ni do danas po sve prestalo, nego se održava s tom razlikom, što sada mesta slovenskih bogova zauzimaju hrišćanski svetitelji. Neretka je stvar da se poneko božanstvo (anđeo ili svetitelj) javlja u obliku prosjaka, putnika ili čak i poneke životinje.

Duše umrlih ljudi, naročito ako su bili zli, pretvaraju se, po verovanju našeg naroda, u pojedine životinje (povampire se).

Epifanija predaka u domaće životinje, kao na pr. u zmiju pokućarku koja se naročito pazi, pa zatim u petla i u živinu uopšte, poznata je kod Srba i Rusa (Čajkanović). Pa i verovanje da duša može privremeno otići iz čoveka, obično dok on spava, i pretvoriti se u drugi kakav oblik (zmaja), poznata je kod Slovena uopšte. /Dr V. Čajkanović: Studije iz Religije i Folklor. Etnografski Zbornik, Beograd, 1924./

Jedna od zlih duša uselila se i u vuka te je tako postao vukodlak. Verovanje u vukodlaka, datira iz vrlo daleke prošlosti slovenske. Još nam Herodot (IV. 105) veli o Neurima (za koje se misli da su Sloveni) da se svaki od njih godišnje jedanput na neko kratko vreme pretvarao u vuka, ali je posle dobijao opet ljudsko obličje. Uz ovu zabeležku Herodotovu interesantno je i to, da naš narod veruje, da Srbin potiče od vuka.

Vukodlakom se smatra i onaj čovek, koji ima vučje obličje; neko koji se može da pretvori u vuka. Verovanje u ovog vukodlaka rasprostranjeno je kod svih Slovena. Vukodlaka čije ime na slovenski glasi: – vl' 'kolak' ' (n. slov. volkodlak), poznaju i Bugari pod imenom: vl' 'kolak' ' ; Srbi i Hrvati: vukodlak; Rusi: volkodlak; Česi: vlkodlak; a Poljaci wilkolak. /G. Krek: op. cit./ Vukodlaka znaju ne samo svi Sloveni nego i susedi slovenski. Tako vukodlaka nalazimo kod Grka u rečima: burkiolakas, brukolakasi i brykolakas: kod Turaka: vurkolak; kod Albanaca: vuvrvulak; a kod Rumuna: v' 'rkolbk. ((G. Krek: op. cit./ Vukodlakom postaje i nekršteno umrlo dete ili dete zakopano s majkom u njezinoj utrobi koje posle 7 godina naraste veliko kao vuk, ali je okrutnije od vuka. /Arhiv. za Povj. Jug. knj. VII, Zagreb, 1863./

Vuk nam u svom Rečniku pod rečju "Vukodlak – vampir, tenac (tenjac)" daje opširan opis njegov, onakav kakvim ga naš narod smatra.

Vukodlak se zove čovek, veli Vuk, u koga (po pripovetkama narodnim) posle smrti 40 dana uđe neki đavolski duh, i oživi ga (povampiri se). Potom vukodlak izlazi noću iz groba i davi ljude po kućama i pije krv njihovu. Pošten se čovek ne može povampiriti, već ako preko njega mrtva preleti kakva tica, ili drugo kakvo živinče pređe. Vukodlaci se najviše pojavljuju zimi (od Božića tamo do Spasova dne). Kako počnu ljudi mnogo umirati po selu, onda počnu govoriti da je vukodlak u groblju (a gdekoji počnu kazivati da su ga gde noću videli s pokrovom na ramenu) i stanu pogađati ko se povampirio. Kadšto uzmu vrana ždrepcu bez biljege, pa ga odvedu na groblje i prevode preko grobova u kojima se boje da nije vukodlak: jer kažu da takovi ždrebac neće, niti sme, preći preko vukodlaka. Ako se o kom uvere i dogodi se da ga iskopavaju, onda se iskupe svi seljaci s glogovim koljem (jer se on samo glogova koca boji: zato govore kad ga spomenu u kući: "na putu mu broć i glogovo trnje" – jer su brotnjaci pokriveni glogovim trnjem), pa raskopaju grob, i ako u njemu nađu čoveka da se nije raspao, a oni ga izbodu onim koljem, pa ga bace na vatru te izgori. Kažu da takovoga vukodlaka nađu u grobu, a on se ugojio naduo, i pocrveneo od ljudske krvi ("crven kao vampir"). Vukodlak dolazi kadšto i svojoj ženi (a osobito ako mu je lepa i mlada) te spava s njome; i kažu da ono dete nema kostiju, koje se rodi s vukodlakom. A u vreme gladi često ga priviđaju oko vodenica, oko ambara žitnih i oko čardaka i koševa kukuruznih. Kažu da sve ide sa svojim pokrovom preko ramena. On se može provući i kroz najmanju rupicu; zato ne pomaže od njega vrata zatvarati kao ni od veštica.

Sem vukodlaka imadahu Stari Sloveni i druga niža božanstva ili demone kao što su *bes* ili *besomar* (za koga Leže misli da je isto što i Pizamar). *Bes* ili *besomar* biće da je bio bog grozote, odvratnosti kao što bi to etimol. reči *bes* kazivala: *bēds* ' : u litvaskom *baisa* – strah, groza; *baisus* – grozan, odvratan; u lat. *foedus* – gnusan, gadan; u grčkom *pithekos* – majmun.

Osim toga demon tras, i ved (vėd ´ ´) koga su Sloveni smatrali za demona koji pomraćuje Sunce i Mesec (Krek).

Naš narod veruje da se i danas, dok traju "nekršteni dani", a to je od Božića do Krstova dne, javljaju ljudima vampiri, đavoli, karakondžule, pa zatim zmajevi, koji se najčešće pojavljuju u vidu ognjevit krilate zmijske, a kad idu pred oblake da se biju sa alama, onda su kao orlovi, ili duga koja tica (Čajkanović).

Vuk pod rečju "ala" veli: "za zmaja... se misli da je kao ognjeviti junak od koga u lećenju oganj odskaće i svetli."

XIX

Vile – Rusaljke – Veštice – Kuga – Jagababa

Već jednom navedeni stavak Prokopa Cezareca iz VI veka veli nam da su Sloveni obožavali nimfe. Ta niža mitska bića koja Prokop zove nimfama, a koje nisu ništa drugo već naše vile, spominju se i u staroslovenskim spomenicima XIV i XV veka uz Peruna, Horza, Mokošu, Rod i Rožanice. Na jednom mestu kod Đ. Hamartola sirena je prevedena rečju vila; u nekoj povelji cara Konstantina Asena (XIII v.) spominje se u blizini Skoplja neki vilski kladenac. /L. Leže, op. cit. pg. 168./

Naše narodne pesme opisuju nam najlepše poreklo i sva svojstva vila. Na pitanje o poreklu vila veli nam Narodna pesma: "A mene vilu od gore, – Mene je gora rodila, – U zelen listak povila, – Jutrenja rosa padala, – Mene je vilu dojila". Vilu dakle, u ovoj pesmi, rađa gora, ali se ona može roditi i na nekom crvenom glavičastom jesenjem cvetu.

Vile naš narod zamišlja kao prekrasne žene lepa lica i prekrasna stasa, duge do zemlje crne ili zlatne raspletene kose, u kojima leži sva tajna vile, i ako joj se samo jedna vlas išćupa, vila mora da umre. Vile su većito mlade i imaju stalno na sebi dugu i tanku belu ili plavu haljinu, koja krije kozje noge ponekim vilama. Neke vile imaju i krila, svojim divnim glasom, primamljuju one mladiće u svoja kola. Oči vila sevaju kao munje. Oni tanki beli konci, što se leti i u jesen vijuju po vazduhu, zovu se vilinska svila, a neki to zovu i vile.

U svom Rečniku nam Vuk pod rečju "vila" veli da vile žive po velikim planinama i po kamenjacima oko vode. Vila je svaka mlada i lepa, u belu tanku haljinu obučena i dugačke niz leđa i prsa raspuštene kose. Vila neće nikom zla učiniti, dokle ih ko ne uvredi (nagazivši na njihovo kolo ili na večeru ili drukčije kako), a kad ih ko uvredi, onda ga različito nakaze; ustrele ga u nogu ili ruku, u obe noge ili obe ruke, ili u srce te odmah umre.

Vilama postaju i duše umrlih devojaka; i ove vile žive u vodi i po obalama uvek u igri ili zabavi.

Prema mestu gde žive vile mogu biti: planinkinje ili vile od gorice, zatim vodene vile ili bereginje i napokon oblakinje.

Planinkinje vile su dobre, one se klade sa običnim smrtnim devojkama kako to pokazuje pesma: "Kladila se vila i djevojka – ko će bolje poraniti rano, – i doneti vode iza gore – i pomesti bele dvore svoje", /Narodne pesme iz izdanja Narodne Prosvete Beograd, pesme osobito mitološke, red. M. Đurić./ šta više devojka pobeđuje vilu u ovoj opkladi i ostaje nekažnjena. Vile od gorice znaju odlično da leče i vidaju: "Kralja vida od gorice vila – a

kraljicu nema ko da vida". Ove gorske vile toliko su dobre, da su one nekada pomagale ljudima polja obrađivati i marvu čuvati. /Arhiv Povjestnicu Jugoslovensku knj. VII uredio J. Kukuljević-Sakcinski, Zagreb, 1863./ Vila može da ima i dece, ona katkad sama svoje čedo neguje: "Ne pij zlato odovud vodice; – ovde je vila čedo okupala," a znade svoje dete dati i ljudima na čuvanje, i to je dete uvek lepše i junačnije nego ostala deca. Veliki junaci biju megdan s vilom i mogu da je ustrelje: "Stade vila zaklinjati: – Ne str'jelaj me, mlad junače! – i ustr'jelih belu vilu". Ali vila zna da bude i pomagačica i posestrima: "Imala je devojčica – bjelu vilu posestrimu". Vila gradi gradove na oblacima, ali ume i da ruši sve što ljudi sazidaju i traži žrtvu u temelje grada, kao i pesmi: "Zidanje Skadra na Bojani". Ona imade i sinova i kćeri pa ih ženi i udaje: "Đe su vrata bijela platna, – Onđe vila ćer udaje; – đe su vrata od skrleta, – onđe vila sina ženi". Planinkinje vile zalaze i u pećine i pretvaraju se u zmijske. Vodene vile su vrlo zle, osvetljive, i zlobne, koje najradije gledaju, da se čovečanstvo muči kao zmijska na trnu. Pespom namame svakog smrtnika na svoju propast. /Arkiv Povjestnicu Jugoslovensku knj. VII uredio J. Kukuljević, 1863./ Neke od vodenih vila su kao i sirene pola žensko a pola riba; mogu se pretvoriti i u labuda ili mogu imati samo labudove noge. Kad kažnjavaju vile sakate one ljude ili dave mladiće koji se kupaju u njihovim virovima, a uništavaju i one koji se usude mutiti ili uzimati vodu iz njihova izvora.

Ono što su kod nas vile, ono su u Bugarskoj *samovile*. Samovile spominje neki spomenik iz XV ili XVI veka, koji nosi naziv "Kako otpoče i bi stvorena samovila"; zatim jedan bugarski religiozan spis iz XVIII veka. /L. Leže, op. cit., pg. 168-169./ Svoju samovilu zamišljaju Bugari, kako jaše na divljem jelenu, uzda joj je zmijska, a bič guja otrovnica. Samovile postoje i u našem narodu, ali su one kod nas vrlo zle i osvetljive, ubijaju mladiće kao u pesmi "Mene ljubi bela vila, – bela vila samovila – (veli mladi Ćurčić majci kad ona hoće da ga oženi "lepom Jelkom Solunjankom") majka ne sluša reči Ćurčilove već ga ženi i: – "Tu je došla bela vila – Bela vila samovila" a kad su pevci zapevali: "Bela vila odletela – Ćurću mrtva ostavila". Koliko je dubokog korena uhvatilo verovanje u vile kod našeg naroda vidi se iz toga što hrišćanska crkva ni za čitavu desetinu vekova nije uspela da ovo verovanje iskoreni, i naš narod u punoj zbilji još i danas, pre će pristati da se zameri Bogu nego vilama (Čajkanović). Vilama naš narod još i danas žrtvuje. O kolu vila u kome one igraju priča Jireček: "U Srednjoj gori, kao i u okolini Trnova, Kotela i Ćustendila pokazali su mi samovilsko oro ili orište, gde Samovile ili vile igraju noću... I na granici Srbije i Bugarske, između Ćustendila i Vranja nalazi se (takav) jedan veliki krug i zove se Vilino Kolo. Seljaci ne smeju noću u nj ući; ne kose ga, niti oru to zemljište". /Cesty po Bulharsku – Prague, 1888./ Ko okusi vode iz izvora samovila postaje jak kao samovila, baca kamen od milion oka, čupa iz korena cela drveta, rađa krilatu decu bele kose i vatrenih očiju.

Dugo se mislilo da u vile veruju samo Južni Sloveni a naročito Srbi, ali je Kolar našao vilu i kod Slovaka. U Trenčinskom komitatu vilama se smatraju duše zaručnika, umrlih posle veridbe. One ne mogu naći mira i osuđene su da noću lutaju. Ako sretnu koga čoveka, odvuku ga u svoje kolo i nagnaju ga da igra s njima dok ne postane samo duša. Vila ima i u Češkoj; u oblasti Hradec "bludičky" ili divlje vatre, a to su duše onih koje je vila pomorila. /L. Leže, op. cit. 169./

Koren reči vile i etimologija njeziņa nije jasna. Niderle je izvodi od glagola viliti tj. ludo trčati i otud izvodi vila. Vila kod Čeha i Poljaka znači lud, a u Dalimilovoj hronici vilati znači voditi raskalašan život. Stari oblik vila: u vezi je sa litvanskim welis (perci) misli Veselovski, a Leže sve ovo dovodi u vezu sa vel (propast), koja se nalazi u Valhol. Vile su kušali protumačiti i sa dies violae tj. kao praznik ljubičica.

Naslednici vile kod Rusa izgleda da su bile "*Rusaljke*". Ime ovo novijeg je datuma, i postalo je od rimskog "rosaria" ili "pascha rosarum". Zamena imena vila u rusaljke izvršile se u doba primanja hrišćanstva (ili možda nešto ranije) pa se onda naziv rusaljka raširio po mnogim slovenskim zemljama i van Rusije i ako je prva postojbina vila samo u Rusiji. Tako imamo u Bugarskoj: "rusalna grobišta; u Srbiji: crkva sv. Bogorodice Rusalije

ili sv. Trojice Rusalije u okolini Niša; u Slovenačkoj (blizu hrv. granice) tri crkve jedna do druge od imenom Rosalnice, kod Metlike.

Literatura o rusaljkama prilično je velika, i ona je dokazala neslovensko poreklo imena rusaljki. Narodna etimologija dovela je rusaljke u vezu sa rečju ruslo (potok), te nam je tako mnogo doprinela za izučavanje rusaljki.

Svojstva vila i rusaljki su ista, i rusaljke kao i vile žive u vodi, poljima i šumama i njih se Rusi boje, kao i Srbi svojih vila ili Bugari svojih samovila. Slična mitska bića vilama i rusaljkama bila bi kod Čeka: Vodni Panny; kod Slovaka Vodopanenky, koje izlaze katkad iz svojih kristalnih dvorova na zabave mladeži; kod Lužičana Wodne jugfry; kod Poljaka Bogunki, koje opet vuku nesmotrene u vodne dubine. /L. Leže, op. cit./

Verovanje u veštice vrlo je rasprostranjeno u našem narodu. Ako se neki zao duh pretvori u leptira, kokošku ili drugu koju životinju on postaje veštica. Veštice se najradije skupljaju na orahu. Najviše se pojavljuju u vreme od Božića do Bogojavljenja, jer su tada nekršteni dani i donji svet je otvoren, te po zemlji u to doba šetaju veštice, aveti i svaka nečastiva sila. Vuk nam pod rečju "veštica" vrlo opširno priča o pojavi ovog mitskog bića u našem narodu. Veštica (kamenica, krstača, rogulja, coprnica) se zove ona žena, veli Vuk, koja (po nar. pripovetkama) ima u sebi nekakav đavolski duh, koji u snu iz nje izađe i stvori se u leptira, u kokoš ili ćurku, pa leti po kućama i jede ljude, a osobito malu decu: kad nađe čoveka gde spava, a ona ga udari nekakvom šipkom preko leve sise te mu se otvore prsi dok izvadi srce i izjede, pa onda prsi opet srastu. I narodna pesma "Izjedeni ovčar" kazuje nam kako je dete Radoje ludo zaspalo i ne može da se probudi jer veli: "Veštice su me izele: – Majka mi srce vadila, – strina joj lučem svetlila."

Tako izjedeni ljudi odmah umiru, a neki žive više vremena, koliko je ona osudila kad je srce jela, i onakovim smrti umiru, na kakovu ona bude namenila. Veštice ne jedu belog luka, i zato se mnogi o belim i božićnim pokladama namažu belim lukom po prsima, po tabanima i ispod pazuha, jer kažu da one na poklade najviše jedu ljude. – Ni jednoj mladoj i lepoj ženi ne kažu da je veštica, nego sve babama. Kad se veštica jedanput ispovedi i oda, onda više ne može jesti ljude, nego postane lekarica i daje travu izjedenicima. Kad veštica leti noću, ona sna se sija kao vatra i najviše se skupljaju na gumnu; za to kažu da ona kad hoće da poleti od kuće namaže se nekom masti ispod pazuha pa reče: "ni o trn ni o grm, već na pometno gumno". U Sremu se pripoveda, da se onamo veštice najviše skupljaju više sela Molovina, na nekakome orahu, a u Hrvatskoj se opet pripoveda, da se onamo skupljaju na Kleku više Ogulina... Veštice beže od krsta i pred krstom njihova moć prestaje.

Žena koja je veštica, kad iz nje iziđe onaj duh, leži kao mrtva, i da joj čovek okrene glavu gde su joj noge bile, ne bi se više ni probudila. Kad vide u večer kakoga leptira gde leti po kući, ponajviše misle da je veštica, pa ako se može, uhvati ga, te ga malo napale na sveći ili vatri, pa ga puste govoreći: "doći sutra da ti dam soli..." Kad u kakvom selu pomre mnogo dece ili ljudi, i kad svi poviču na koju ženu da je veštica, i da ih je ona pojela, onda je vežu i bace u vodu da vide može li potonuti (jer kažu veštica ne može potonuti); ako žena potone, a oni je izvuku napolje i puste, ali ako ne može da potone, oni je ubiju, jer je veštica.

Uz vešticu i *kuga* je jedna od moćnih nečastivih sila kod nas. Srbi kažu, veli Vuk, da je kuga živa kao žena (to osobito dokazuju oni koji su ležali od nje). Mnogi kažu da su je vidali gde ide povezana belom maramom, a gde koji pripovedaju da su je i nosili tj. ona nađe čoveka u polju ili sreće ga na putu, a gde kom dođe i u kuću, pa mu kaže: "Ja sam kuga, već hajde da me nosiš tamo i tamo" (Kud ona hoće). Onaj je uprti na krkače dragovoljno (jer već njemu i njegovoj kući neće ništa učiniti) i odnese je bez ikakve muke, (jer nije teška ni malo) kud mu kaže. Kuge imaju preko mora svoju zemlju (gde samo one žive), pa ih bog pošlje amo (kad ljudi zlo rade i mnogo greše) i kaže im koliko

će ljudi pomoriti; ali i njih mnogo propadne od pasa; zato kažu da se vrlo boje zlih pasa. Kad kuga mori onda joj slabo govore kuga već kuma (kao da bi je time umilostivili) niti smeju ostaviti u veće neoprane sudove; jer ona dođe noću u kuću te gleda jesu li sudovi lepo oprani, pa ako ne budu a ona sve kokoške i čanke izgrebe i otruje.

Jedan od nižih demona u ruskom folkloru jeste *Jagababa*. Razni oblici ovog naziva glase: jendza, jandza, – ježi – jenžibaba. /G. Krek: op. cit./ Ime jednog nižeg demona *juda*, koji se nalazi samo u Bugarskoj i to u društvu sa samovilama, dovodi Leže u vezu sa jagababom.

XX

Rođenice (Rožanice) – Suđenice (Suđaje), Usud

Prokop Cezarec, u već nekoliko puta spomenutom stavku, veli da Stari Sloveni nisu znali za *sudbinu* niti su verovali da ona igra ikakvu ulogu u ljudskim stvarima, ali su onda oni tim pre morali verovati u nekoga koji sudbinom upravlja, a taj neko bio bi po srednjovekovnim spomenicima "Rod i Rožanice". Koliko su rod i rožanice bile obožavane vide se i o po tome, što su Sloveni, kako nam to spomenici iz XIV i XV veka veli, prvo žrtvovali njima pa onda tek Perunu i ostalim bogovima. Da bi umilostivili ove suđenice i rođenice, i da bi od njih dobili što bolju sudbinu, Sloveni su im žrtvovali. Značajno je da ova božanstva sudbine poznaju skoro svi Sloveni premda pod malo različitim imenima. Bugari ih zovu: "nara[n]čnici" ili "orisnice"; Česi: sudički; naš narod: suđenice, rođenice, usud itd. Naziv rođenica dolazi bez sumnje od glagola roditi, kao i lat. *Parcae* od glagola *pario*, a suđenica od *suditi*.

Kao god što su Grci imali tri "Moire" (od *meros* – deo); Rimljani tri "Parcae", a Nemci tri "Norne", tako je i naš narod, naročito zapadni deo našeg naroda imao tri rođenice, kao što se to vidi iz nar. pripovedaka, koje je skupio Valjavec: "nu taki su doljle tri rojenice" /M. Valjavec: Narodne pripovijedke u Varaždinu, 1858./ ili "kak bi žena porodila došle su tri devojke". Od ovog međutim, može da bude i izuzetaka, i suđaje mogu da dođu i na broju njih sedam ili osam. /Kukuljević Sakcinski: Arkiv za povjesnicu jugosl. I. 86-104/.

Rođenice i suđenice su dakle kao i Parce i Norne bile usudne boginje, koje su, kad se dete rodi, dolazile pod prozor, ili u sobu ili štalu kuće, gde se dete rodilo, da mu odrede sudbinu kroz ceo život, kao što veli n. priča: "onda su doljle rojenice s svećum v ruki sudit deteta", i zatim: "Rojenice sudiju sako dete s kakvum smrtju prejde iz ovog sveta". /M. Valjavec: Narodne pripovjedke u Varaždinu, 1858./ Rođenice dođu, stoje ili sede i sude. Prva nešto kaže zatim druga, ali je treća najvažnija i tako bude kako treća kaže. Interesantno je to, da je sud rođenica skoro svakada zao, i ovo je dokaz da su suđaje bile možda prvo boginje smrti, a tek su kasnije postale boginje sudbine. Rođenice ne može niko videti sem, u retkim slučajevima, majka novorođenog deteta, kome suđaje sude ili neki prosjak, koji se tu posve slučajno nađe. O tome gde suđaje žive i stanuju ne kazuju nam narodne pripovetke skoro ništa. Norne u Nemaca stanuju u raznim špiljama i jamama. Pa ipak i kod nas jedna priča štampana u "Novicama" o mestu stanovanja suđaja veli: "v starljih časih v votlinach Pohorskih gor... Posebno so rado prebivale v votlinach landeške gore in pod nekdanjim gradom nad Slovensko Bistrico". /M. Valjavec, Narodne pripovjedke u Varaždinu, 1858./

Vuk nam pod rečju "suđenje" veli da se od suđenja ne može uteći. Narod naš misli da je svakome čoveku suđeno šta će mu se u veku dogoditi, kakvom će smrti umreti, i da se čovek od suđenja ne može sačuvati.

Od onoga što su suđaje dosudile može se čovek katkad sačuvati uz pomoć nekih molitava ili spominjanjem imena Božijeg. Suđaje se kod Bugara zovu: "nara[n]čnici". I one imaju kao i naše suđaje istu funkciju kao što se vidi iz bugarske n. priče: "Koga dete – to se rožat, taja večer idat tri ženi koji naračvat; kolku i kako će živjat rođeno to; i što će narančvar treća ta, tova će budit". /Primedba Fr. Račkog u studiji Valjavca: O Rodjenicah ili Sudjenicah, Književnik II 52-61, Zagreb, 1865./

Božanstva sudbine ne moraju biti uvek ženskog roda, već one mogu biti i muškog roda kao kod Srba usud. Nar. priča nam potanko opisuje kako usud dosuđuje ljudima sudbinu. Prema onome kako on (usud) živi u pojedine dane (a on živi čas kao bogataš, čas kao drevni siromašak) živeće i svi ljudi, koji se toga dana rode, kroz ceo svoj vek. Pa ako god što su postojale po verovanju pojedinih naroda tri parce, tri norne i tri suđaje, tako nam i priča: "Kako bog naredi" /Srpski Leton. 1862. I. knj. 105./ kazuje kako su tri čoveka (valjda tri usuda) sedela kod porođaja ženskog deteta i sudbinu mu krojila.

Ono što suđaje i usud dosude ljudima zove se sreća. Dobra sreća predstavljena je kao lepa devojkica, koja plete zlatnu žicu, a zla sreća kao ružna i matora devojčura.

XXI

Domovoj – Ljotek – Boužik

Zaštitnici Slovena od mnogobrojnih zlih demona bili su domaći bogovi. Da su Stari Sloveni uvelike poznavali domaće bogove dokazuju nam Helmold, koji veli da je svako selo i svaka šuma bila prepuna domaćih bogova; Saks Gramatik, koji deli sve bogove na domaće (dii privati) i javne ili zajedničke bogove (publica numina), a i folkloristika svih Slovena ide takođe u prilog ovoj tvrdnji.

Domaća božanstva slovenska nisu u stvari ništa drugo doli duše predaka, inkarnirane u oblike različitih ljudi ili životinja, kao što su: prosjak, gost, polaženik, zmija, živina, lep tir itd. Od duša svojih predaka očekivali su Sloveni svagda zaštitu, svako dobro i uspeh. Da to dobro sebi osiguraju, Sloveni su precima žrtvovali. Zadušnice, daće, slave i Božić – sve su to pomeni i žrtve precima. U Rusiji preci imaju svoj specijalan tanjir (dėadovskaja tarelka). Da se preci mogu pretvoriti, po verovanju Slovena, u razne oblike ljudi i domaćih životinja dokaz je i to, što se hrana namenjena precima i "dedovskom tanjiru" daje živini, u slučaju da nema prosjaka; zatim i posle Badnjeg večera ostaci hrane daju se živini (domaća živina se šta više doziva još i pre večere, pri unosu slame u kuću). Kad znamo da se krsna slava, tj. žrtva prvom domaćem zaštitniku još jedino kod nas do danas održala, onda je teško reći na osnovu čega je Leže zaključio da kod Južnih Slovena nema nigde tragova domaćim bogovima. Rusi svog domaćeg pretka zovu *domovoj*, a on prema mestima gde se nalazi dobija i druga imena; kod Čeha se ovaj domaći bog zove Ljotek (šetek negde i hospodariček); a u Poljskoj: skrzat. Domaće bogove zovu Sloveni još i deminutivom od reči bog kao što su: boužik, boužiček domaci. /L. Leže: op. cit./ Duše predaka ne obilaze mesta na kojima je pokojnik rado boravio, i ne nalaze se kraj živih ljudi uvek, već samo dotle dok se telo pretka ne raspadne ili ne spali. Razlog tome, da se sve daće (personalne žrtve) daju nekom pokojniku samo u roku od prve godine, treba videti u tome što naš narod veruje da je jedna godina dovoljna da se telo pokojnika raspadne. /Dr V. Čajkanović: op. cit./

XXII

Hramovi – Idoli – Sveštenici – Žrtve – Praznici – Proroštva

O hramovima slovenskih bogova pišu nam strani hroničari opširne opise. Hramovi, koje nam opisuju nemački hroničari (Helmold, Saks Gramatik i dr.) pripadaju bogovima Baltičkih Slovena ili Polabljana; za hramove koje opisuje arapski pisac Masudi, ne zna se ni na kom mestu su bili sagrađeni, a ni čiji su. Da li su Rusi i ostali Sloveni, sem Sev. Slovena, imali hramove ili nisu, ne može se tvrditi. Pošto hramove nalazimo samo kod Severnih Slovena, posve je opravdano mišljenje da ostali Sloveni u opće nisu znali za hramove, već da su običaj zidanja hramova primili od svojih suseda na Severu. Oni hramovi koje su nam opisali hroničari, redovno su bogato ukrašeni, lepo izrađeni, vrlo skupi i dostojni jednog, kulturno prilično jakog, naroda. Hramovi Baltičkih Slovena bili su vrlo mnogobrojni "Koliko god krajeva ima u ovim oblastima toliko ima i hramova" veli Titmar. Naročito čuveni hramovi i po svojoj lepoti, radi glasovitosti svojih proročišta i svoga bogatstva bili su Svetovidov na Rujnu i Radgostov u Retri, koje nam opisuju Helmold, Saks Gramatik i Titmar, zatim Štetinski hramovi Svetovidu i Triglavu posvećeni, koje je opisao Ebo. Hram su ostali Sloveni zamenjivali možda sa gradnjom ili gradištem, koje je bilo mesto gde su se Sloveni skupljali radi trgovanja, u slučaju rata ili kakvog napada na njih, da se zaštite, a i da žrtvuju bogovima.

Idole slovenskih bogova nalazimo spomenute kod skoro svih starih hroničara; negde su oni vrlo grubo izrađeni, a negde opet kao i hramovi umetnički izrađeni (Saks). Idoli su katkad veliki kao divovi, i toliki da su ih jedva 4 vola mogla s mesta pomaći kao Svetovidov, a negde su vrlo maleni kao onaj dragoceni idol Triglavov, koga su žreci skrili ispred gramzivih ruku nekih hrišćanskih propovednika. Idoli su redovno bili ukrašeni zlatom i srebrom, koje su u bojevima kao plen zadobili; katkada su sasvim posrebrnjeni i pozlaćeni kao onaj skriveni idol Triglavov; katkad je međutim, samo glava srebrna, a brada zlatna kao kod Peruna. U našoj Nar. pesmi sačuvalo se do danas sećanje na stare srebrne i zlatne idole slovenskih bogova. U jednoj narodnoj pesmi /Letopis Mat. Srpske 1840. pg. 70./ kralj opravla čerku da ju pošlje zmaju i govori joj: "S bogom pođi, drago dete moje – ne moli se bogu rišćanskome – već se moli bogu srebrnome – kojeg ti je sagrađio baba – od suvoga i srebra i zlata – ne bi li se na te smilovao – ne bi li te ale izbavio". – I mati kraljica ju ispraća govoreći: "S bogom pođi, drago moje dete – ti ne slušaj roditelja tvora – ne moli se bogu srebrnome – kojeg ti je sagrađio baba – sagrađio od rebra i zlata". Jedna druga pesma /Let. Mat. Srp. 1848. I 84./ peva opet kako je "jadu u propadu" greha radi morao dati svoju kćer Jelu sam car Kostadin. I u toj pesmi otac savetuje kćer otpuštajući je od sebe rečima: "Okreni se na zaode suncu – pak se moli jadu nesitome – i onome bogu srebrnome", – a mati joj veli: "Okreni se na istoku suncu – ti s' ne moli jadu nesitome – ni onome bogu srebrnome – već se moli bogu jedinome". Napokon u jednoj varijanti pesme "Sveci blago dele" /Petranovićeva zbirka Nar. pesama, Biograd, 1867. veli se: "pa se okrene (kći carska) suncu na istoku – nek pomene boga istinoga – ne spominje boga srebrnoga."

Kod ovakog stanja stvari teško je pristati uz Jirečkovu tvrdnju u njegovu delu: Geschichte der Serben, u kome veli da stari Srbi nisu poznavali idole. U običaju pranja ikona na kladencu (u boljevačkom srezu) vidi Čajkanović ostatak ritualnog pranja idola, koje je uvelike postojalo u religijama Grka, Rimljana, Misiraca i drugih naroda, pa svakako i kod nas, pa je prem atome, kad je bilo pranja idola (a i do danas se održalo), moralo biti i idola tim pre, što se bez fetiša i idola ne može ni zamisliti neka religija. Stari Srbi su svakako imali fetiše, misli Čajkanović, jer nam to potvrđuje i reč "soha", koja kod nas znači "kolac, batina", a u češkom "statua, figura", zatim i reč "balvan", koja znači i gredu (direk) i idol.

Fetiš, u kome je nastavio da živi jedan od srpskih idola, održao se do danas; to je krst, za koji su Srbi znali pre primanja hrišćanstva, a koji je ili preobraćen u hrišćanski krst, ili je degradiran u strašilo. /Dr V. Čajkanović: op. cit./

Kao god što su jedini Severni Sloveni imali lepo izgrađene hramove, tako se isto jedino za njih zna da su posve sigurno imali i sveštenečki red, koji je uživao vrlo veliki ugled i bio vrlo moćan. Vrhovni sveštenik, na pr. Svetovidova hrama, bio je moćniji od kralja, jer sveštenik zavisi od boga, a kralj i narod od sveštenika. Pošto su i sveštenici dobijali jedan deo od plena koji se zadobije u ratovima – kao da je njihova zasluga ako Sloveni pobeđuju – postali su oni i vrlo bogati. Oni se razlikuju od drugih ljudi odelom, bradom; oni u hramovima imaju prava da sede, dok svi ostali stoje. Otud ona velika otpornost njihova prema hrišćanstvu, i pobune koje su oni u narodu izazivali (radilo se tu o njihovu opstanku). Sve vrste obreda, a što je glavno proročanstvo, vršili su oni.

Rusi pre dolaska Varjaga nisu imali sveštenečke kaste, a u kasnije doba nam Helmold veli da bogu Provenu (ovaj bog je, izgleda, identičan sa Perunom) "dolaze narod, kralj i sveštenici radi suđenja sporova". Prema ovome, izgleda, da su i Rusi imali sveštenike, ali ovo jedini Helmold veli, dok nam Nestor i ostali ruski spomenici ništa o sveštenicima ne pričaju. Funkcije žreca vršio je u kući domaćin, a za celo pleme plemenski poglavar ili knez. Najvažniji deo obreda tj. proricanja i gatanja vršili su pojedini vračari i gatari. Ovog svog gatarara i vračara zvali su Rusi vl'hv´´, a mađiju koju on obavlja vl'sba, otuda i glagol vl'snati što znači mrmljati mucati, jer je gatar mrmljajući gatao. Gatarara su, jer je čarobne stvari gatao, zvali Rusi i čaroděec´´, Česi: čarodejnik, a Poljaci: czarodziej.

Pre svakog većeg, važnijeg ili opasnijeg pothvata, pre većih putničkih ili ratnih pohoda, Sloveni su svagda prvo pitali bogove za mišljenje. Proricanja, uz pomoć kojih se saznavala volja bogova, opet su nam najlepše opisana kod Sev. Slovena. Najglavnije proročište bilo je arkonsko, a proricalo se u njemu pomoć Svetovidova beljca, a zatim Triglavovo u Štetinu, gde se proricalo pomoću crnog konja Triglavova. Prema proročanstvima se zapravo i cenila moć bogova i njihovih sveštenika. Sem proricanja uz pomoć konja Sloveni su proricali, raskopavajući zemlju, i pomoću nekih crta i reza, kako to veli crnorizac Hrabar; napokon pomoću ptica ili pojedinih životinja koje su sretali. Neke od ovih vrsta vračanja održale su se do danas kao na pr. vrača se, ako se vidi da mačka pređe čoveku put; vrača se, kad se vidi pop, kad nad kućom kuka kukavica; gata se u ovnujsko pleće kod Crnogoraca itd.

Sloveni su svojim bogovima žrtvovali samo da ih ovi što bolje zaštite od neprijatelja, da im dadu što veće obilje darova i da im proreknu svagda istinu. Žrtvujući im, Sloveni su im se i molili u naročite praznične dane. Sloveni su žrtvovali ovnove i volove, zatim prinose od zemaljskih proizvoda. Ljudske žrtve nisu svojstvene Slovenima, a ako ih priznamo, one nam negiraju istorijski dokazani blagi i miroljubivi karakter Slovena, a prikazuju nam ih kao krvoločne varvare. Ljudske žrtve se spominju samo kod po gdekojeg plemena slovenskog, i tamo gde su u istinu postojale (ako su postojale) one su primljene od suseda slovenskih, ili su se vršile u krajevima gde su u većini bili Varjazi. Svetovidu su svi, koji dođu u hram da im se proriče, morali žrtvovati po nešto, vele hroničari, pa su to morali činiti čak i trgovci žrtvujući nešto skupoceno od svoje robe. Posle velikih i mnogobrojnih žrtava, naročito u dane velikih praznika bogova, kad se skupljao mnogobrojni narod, ovaj svečani akt žrtve pretvarao se u gozbu, na kojoj se neumereno jelo meso žrtvovanih životinja i pila medovina; neumerenost se u ovakvim slučajevima smatrala aktom pobožnosti. Osim žrtava bogovima, žrtvovali su Sloveni i precima, zatim vilama, suđenicama, rođenicama itd.

U razna godišnja doba i u razne faze borbe prirodnih sila, slavili su Sloveni i različite praznike. Među najznačajnijim praznicima, koji su sećanje na praznovanje zimskog obratnika do danas održali, spadali bi Badnjak i Božić (kolenda, ovsen, kračun). Najznačajniji praznici prolethnje ravnodnevnice bili su praznik Rusalija i letnica; u letnjem obratniku praznovali su se praznici (ka[n]palo, jarilo krěts´´ sabot´´ka, /G. Krek: op. cit./ od kojih su se neki do danas održali. Ovim praznicima valja dodati i praznik u čast domaćih bogova i predaka, koji se do danas očuvao pod nazivom krsna slava. Slava, Badnji dan i Božić su se prema tome sačuvali iz stare religije, i tek su kasnije kristijanizirani na taj način, što su dobili hrišćansko objašnjenje i simvole, dok je sve

drugo ostalo po strom. Koliko su Sloveni bili konzervativni, i kako su teško napuštali svoju staru veru i praznike, vidi se i po tom, što hrišćanstvo nikako nije moglo da istisne praznik "nepobednog Sunca" koji se slavio oko 25. decembra, nego je u IV veku taj isti datum (25. XII) uzelo za dan Hristova rođenja, pa je tako istisnulo još i neke druge praznike zimske solsticije, a dalo je tom starodrevnom prazniku Božića novo objašnjenje. Po rimskoj Novoj godini calendae nazvali su mnogi narodi (jugoistočna Francuska, Švajcarska, Rusija, Srbija, Bugarska, Mađarska, Rumunija, Grčka i Arbanija) svoj Božić ili božićne običaje "koledo, kolendo", otud kolendati. /Dr V. Čajkanović: "Nekolike primedbe uz Srpski Badnji dan i Božić" God. N. Čupića knj. XXXIV./

XXIII

Nav – P'kl' – Pogreb – Groblja – Kultus precima

Verovanje u "onaj svet" ili zagrobni život duša bilo je poznato svakom primitivnom narodu svim narodima arijske grupe još u njegovom praistorijskom dobu, pa i Slovenima. Tvrdnja Nestorova da su Sloveni za onaj drugi svet prvi put čuli kad su k njima došli hrišćanski misionari iz Carigrada, i Titmarova da su Sloveni mislili da se smrću sve svršava, savršeno su netačne, i mogu se uzeti samo kao tvrdnje hrišćanskih kaluđera, koji veru Slovena žele da prikažu bez raja, dakle sa jednim velikim nedostatkom, a hrišćansku opet kao veru koja svojim vernima mnogo više daje i obećava.

Sloveni su verovali da je duša pozvana posle smrti na jedan drugi život; ovo nije hipoteza nego tvrdnja koju dokazuju mnogobrojni stari tekstovi. /L. Niederle: op. cit. pg. 132./ Spaljivanje pokojnika, žrtvovanje žena, robova, konja, pasa, stavljanje hrane u grobu pokojniku u starije vreme; razne pak daće na kojima se katkada specijalno za mrtve mese i naročiti kolači, pa slava, žrtvovanje domaćem čuvaru i pretku, Božić koji nije ništa drugo do žrtvovanje svim precima, neborivi su dokazi tvrdnje da su Sloveni u istinu verovali u zagrobni život.

Duša pokojnika posle smrti odlazi u *nav* ili *raj*. Etimologija reči "raj" još je uvek nerešena, ali je on svakako bio poznat Slovenima, pre nego što su primili hrišćanstvo. Ovaj raj, bio je mesto pravednih i dobrih duša, a mesto kuda odlaze zle duše označeno je rečju p'kl' (pakao).

O mestu, gde se taj drugi svet nalazio, postojala su razna mišljenja. Prema mnogim spomenicima i zaostacima u folkloru, naučenjaci su verovali da se onaj svet nalazi s onu stranu mora. Ova tvrdnja dokazivala se time, što su neka slovenska plemena sahranjivala svoje pretke na taj način, što bi ih polagali u čamac i otiskivali ih u more, a ako je ovo radi daljine mora bilo nemoguće, tada su ih ili spaljivali ili sahranjivali, ali opet položivši ih prethodno u čamac, kako bi, ma i simbolički, mogli otploviti preko mora u onaj svet. Vuk nam u svom Rečniku pod rečju kuga veli, da kuga prelazi preko mora i dolazi amo da mori ljude; po ovome izgleda da su i Srbi verovali da se onaj svet nalazi s onu stranu mora. Još jedan dokaz imamo da su Srbi verovali da se onaj svet nalazi preko mora, a to je slaganje ponuda pokojnicima na dasku i puštanje istih niz reku, da ih ona odnese na more, pa zatim u onaj drugi svet preko mora, koji je zabeležen kod Homoljskih Srba. /Dr V. Čajkanović: Stud. iz Rel. i Folkloru./ Prema češkom prevodiocu Huberini (vidi poglavlje o Volosu) izgleda da su i Česi verovali da se onaj svet nalazi preko mora.

Međutim, se u našem narodu, prema pričama i verovanju, onaj svet nalazi i pod zemljom; ulazi se u njega kroz neku jamu ili stari bunar. Prema ovome Krekovo mišljenje, da nijedan indoevropski narod u najstarije vreme nije zamišljao mrtvačko carstvo pod zemljom, izgleda da nije posve tačno. /Isto./ Verovanju da se onaj svet

nalazi pod zemljom priključuje se i narodna kosmografija u Lici koja veli da ima tri sveta, jedan je na vrhu, jedan je propao na zemlju u niže, jedan u više.

Sloveni su svoje mrtve ili sahranjivali u polja, pod pragom ili oko ognjišta, ili su ih položivši u čamac spaljivali, ili pak na more otiskivali. Izgleda da je u najranije vreme običaj spaljivanja bio najčešći. Jedan spomenik nam veli da duša pokojnika sve dotle lebdi na drveću, dok se pokojnik ne spali. U svim slučajevima sahrane, Sloveni su kraj pokojnika stavljali sve njegove najmilije stvari. Oružje, konja i razne ponude redovno su sa pokojnikom zajedno sahranjivali, a katkad se žena svojevorno ubijala i zajedno je sa mužem bila sahranjivana.

Ibn Foslan priča da je i on prisustvovao sahrani jednog Slovena. Krek iznosi ceo taj dugi opis Foslanov, u kojem se opisuje sva ceremonija pri pogrebu Slovena. Ovaj bi opis rezimiran glasno: Sloveni su najpre nad odrom pokojnika stavljali neki krov, koji je nad njim stajao sve dotle dok se odelo za pokojnika ne sašije. Pokojnika stavljaju u čamac; ako je bogat imanje mu podele na tri dela: jedan deo pripada porodici, sa drugim kupe za pokojnika mrtvačko odelo, a za treći deo nabave piće za ovu svečanost. U ovim zgodama se oni opijaju do besvesti, a po neki na ovim svečanostima od pića i umru. Foslan zatim priča, kako se i dete kakvog mogućnika (obično devojčica) svojevorno rešavalo da umre zajedno s ocem, i toga dana kad je trebalo da bude s ocem spaljeno, vrlo je mnogo to dete pilo i bilo je neobično veselo.

Na sam dan kad će se pokojnik spaliti zajedno sa devojčicom, izvuku čamac, u kome će biti pokojnik spaljen, na obalu, pa ga zatim dignu na lomaču, a svet ide oko lomače i sve nešto govori. Jedna žena, koju zovu anđeo smrti, stara se o odelu pokojnika kao i o svemu drugom, šta je potrebno za ceremonijal ovog pogreba; ona i devojčicu ubija. Ibn Foslan veli da je ta žena bila pravi đavo: ružna, podmukla pakosna izgleda.

Kada je sve ovo gotovo tek onda vade mrtvacu iz groba, u kom je pod onom nastrešnicom ležao, i oblače ga, zatim ga metnu u čamac, a kraj njega stavljaju ponude; položivši ga u čamac, bacaju u nj jedno pseto koje su prethodno na dvoje presekli, zatim dovode dva konja i teraju ih dok se ne zapene, pa ih onda njegovom sabljom ubiju, a meso im opet u čamac bacaju; sa dva vola, koja odmah posle konja dovode, isto učine. Stanovnici toga kraja kazuju onoj devojčici: "Kaži tvome gospodaru: Samo iz ljubavi prema tebi činim to". – Jednoj kokoški takođe odseku glavu i bacaju je u čamac. Devojčica ona triput ide na lomaču i sa lomače: prvi put veli: "Gle! ovde su mi otac i majka"; drugi put veli: "Gle! sad vidim sve moje pokojnike gde zajedno sede"; treći put veli: "Gle! tamo je moj gospodar. On sedi u raj. Raj je tako lep i zelen, u njemu su ljudi i dečaci, on me zove; odvedite me k njemu". Ona se zatim svuče, popije nekoliko čaša pića opraštajući se od života, a i zato da bi mogla otići tamo, gde joj je gospodar. Sad nastupa grozna smrt devojčice. Vežu joj konopac oko vrata i stežu dok ne umre, a "anđeo smrti" joj međutim, zarije nož između rebara. Zapale lomaču i svaki od prisutnih dodaje na lomaču po jedno upaljeno drvo; čamac zaplamt i pokojnik i devojčica i sve šta je u njemu. Tada jedan Rus reče Foslanu: "Vi, Arapi, vi ste jedan glup narod; vi zakopavate čoveka u zemlju, gde ga razdiru životinje i rvi; a mi, mi ga začas spalimo, da bi odmah otišao u raj". Za nepun sat sve se ovo pretvorilo u pepeo. Na mestu, gde su čamac izvukli naprave humku podignu spomenik od bukova drveta, beležeći ime pokojnikovo kraj careva.

Mnogo štošta je u ovom opisu preterano; pre svega ne znamo da li se on odnosi na Ruse ili Varjage.

Sem ovoga načina sahranjivanja tj. spaljivanja, Sloveni su svoje mrtve, kao što rekosmo, sahranjivali i oko ognjišta ili pod kućnim pragom. Deca koja su umrla nekrštena, sahranjuju se kod Malorusa pod kućnim pragom, veli Kotljarevski. To je, po Šraderovu mišljenju, ostatak nekadašnjeg običaja, da se i odrasli pokojnici sahranjuju pod pragom. /Dr V. Čajkanović: St. iz Rel. i Folk./

Sloveni su svoje mrtve sahranjivali i u zemlju, po poljima i šumama, jer određena meta – groblja – nisu imali, a mesto gde su nekoga sahranili označavali su ili nekom batinom, ili pak visokom humkom zemlje. O toj humci veli Nestor: "I zapovedi Olga ljudima svojim da načine veliku mogilu". Ove su mogile Rusi posle zvali "kurgan", koje postalo od starog "kragan ili krug". "Kad ko od Radimića umre, oni slave triznu oko leša; zatim naprave veliku lomaču, nameste leš na nju, i nalože vatru. Potom pokupe kosti metnu ih u jedan sudjć, koji nameste na jedan stub kraj puta. Tako i danas čine Vjatići" – veli Nestor. /Dr V. Čajkanović: St. iz Rel. i Folk./ U ovom stavku se kraj još jednog načina sahrane spominje i trizna. Trizna spominje Nestor još jedanput, kad veli da je Olga bila naredila da joj se posle smrti ne priređuje trizna. Trizna nije ništa drugo nego obredna gozba u čast predaka, koja nam se u vrlo mnogo oblika i pod raznim imenima do danas očuvala. Pored trizne, još nam se jedna reč sačuvala koja označava slavljenje gozbe u čast pokojnika, a to je strava. Ovu nam reč spominje Jordanes i veli da su "slavili stravu nad grobom Atilinim". Istoričari misle da su ovaj običaj Huni primili od Slovena, kojih je, bez sumnje, bilo u Atilinoj vojsci.

Simbolička žrtva precima biće efikasnija, ako se priredi tamo, gde će biti u domašaju onog kome se priređuje, /Isto./ otuda se mnoge daće i pomeni daju na samom grobu pokojnika, a mnoge žrtve opet na kućnom pragu. Ovaj običaj žrtvovanja precima hrišćanstvo nije uspelo ni najmanje da oslabi, i on nam se očuvao u pojedinostima do danas. Preci i pokojnici imaju i specijalna svoja jela; tu su orasi, pa zatim pasulj i med, koji je omilela hrana duše pokojnika kod svih Indoevropljana. Badnjidanska večera je jedna od najvažnijih večera u čast mrtvima. Jedan deo od svakog jela ostavlja se za njih. U Rumuniji se pokojniku nosi na groblje ne samo hrana nego i odelo. /Isto./ Ove obredne običaje precima i pokojnicima izneo je Mickijević u pesmi "Dziady" (preci). U Beloj Rusiji postoje i naročite formule pri dozivanju predaka na gozbu. Sve ove obrede precima stari spomenici nam vrlo malo ili nimalo ne opisuju, ali je zamenu za st. spomenike folkloristika svih Slovena prepuna običajima, žrtvama i obrednim gozbama u čast predaka. A da su ovi običaji postojali i kod Starih Slovena dokazuje nam otkopavanje starih mogila, u kojima je nađeno posuđe, u kojem je nekad bila hrana za pokojnike.